

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Filosofické práce jako podklad kritiky náboženství.
Je náboženství nutnou podmínkou k morálnímu životu?**

Bakalářská práce

Autor: Miroslav Kubáček

Vedoucí práce: doc. Mgr. Marek Petřů, Ph.D.

Olomouc 2014

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité zdroje v seznamu literatury.

V Olomouci dne 2. 5. 2014

Miroslav Kubáček

Poděkování:

Děkuji doc. Marku Petřů, Ph.D. za cenné připomínky k práci a za čas, který obětoval mé práci.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce je koncipována jako postupná kritika náboženství a morálky s ním spojené. Je postavena na pracích různých filozofů, od materialistů 18. století po dnešní sociobiology, případně publicisty. Návazností filozofů na sebe vzniká ucelené dílo, které kritiku zdokonaluje v závislosti na stavu tehdejšího poznání, čímž se doplňují poznání předchozí. Zároveň se rovněž opírá o stanoviska opačná, mající za cíl náboženství podpořit. Jejím cílem je ukázat, v čem má náboženství slabinu a rovněž dokázat, že morálka s náboženstvím nemusí souviset, ale naopak se může toto spojení vzájemně vyvracet.

Klíčová slova

bůh, morálka, náboženství, víra, zlo, kritika

Abstract

The present thesis is conceived as a progressive critique of religion and morality associated with it. It is based on the works of various philosophers, from the materialists of the 18th century to today sociobiology, or publicists. Links to the philosophers themselves there is a comprehensive work that criticism improves, depending on the then state of knowledge, thus complement previous knowledge. At the same time also relies on the opposite opinion, aiming to promote the religion. Its aim is to show how religion has a weakness and also prove that morality and religion need not be related, but on the contrary may refute this connection to each other.

Keywords

God, morality, religion, faith, evil, criticism

Obsah

Úvod.....	2-3
1. Holbach.....	4-6
1.1. Zásady morálky.....	6-8
1.2. Mravnost.....	8-10
2. Helvetius.....	11-12
2.1. Lidskost náboženství.....	12
3. Feuerbach.....	13
3.1. Podstata náboženství.....	13-14
3.2. Dobro a zlo.....	14-16
3.3. Kritika soudobého náboženství.....	16
3.4. Problém víry.....	17
4. Nietzsche.....	17-18
4.1. Problém křesťanství.....	18
4.2. Církev.....	18-19
5. Kropotkin.....	19-20
5.1. Morálka.....	20-21
5.2. Proces etizace.....	21-22
6. Bergson.....	22
6.1. Příčina morálky.....	22-23
6.2. Náboženství.....	23-24
7. Dawkins.....	25
7.1. Kritika důkazů boží existence.....	25-26
7.2. Přírodní výběr.....	26-27
7.3. Antropie.....	27
7.4. Vznik náboženství.....	27-28
7.5. Morálka.....	28-29
7.6. Morální Zeitgeist.....	29-30
8. Hitchens.....	30-31
8.1. Jak je to s Bohem.....	32-33
8.2. Morálka.....	33-34
9. Fromm.....	34-35
9.1. Kořeny dobra a zla (biofilní a nekrofilní orientace, narcismus).....	35
9.2. Zlo a náboženství.....	36-37
Zastánci opačného stanoviska:	
1. Buber.....	38
1.1. Člověk a bůh.....	39
2. Minařík.....	40
2.1. Cíl náboženství.....	40-41
2.2. Kde se bere zlo.....	41
2.3. Otázky.....	42
Závěr.....	43-44
Použitá literatura.....	45-46

Úvod

Tato práce se věnuje kritice náboženství a s ním spojené morálky. Definice náboženství není jednoznačná, neboť existuje mnoho různých náhledů na to, čím náboženství je. Nebo také je možno říci, že definice náboženství je u každého člověka jiná, různá u rozličných národů apod, proto je obtížné vytvořit nějakou konkrétní definici. Obecně je však možno říci, že se jedná o nějaký vztah k tomu, co člověka přesahuje, k transcendentní skutečnosti.

Jak již je známo z literatury či historie, otázka náboženství a morálky spolu vždy úzce souvisely. Některá náboženství představují morálku v základních obrysech. Středověká církev hlásala, že není možné jedno bez druhého. Ba co více, o otázce, zda je víra nějak s morálkou spjata, nebylo vůbec diskutováno, neboť to byla samozřejmost plynoucí už ze samotné podstaty věci.

V současné době se snaží někteří teologové, o nichž bude řeč v textu, uplatnit názor, že morálka má již z principu věci s náboženstvím málo společného (kritici Dawkinse v knize Dawkins pod mikroskopem), neboť jejím prvotním cílem je seznámit lidstvo se zjevením božím.

Pakliže Bible, základní kanonický text křesťanství, se na mnoha místech odvolává na morálku, nelze ji díky současným názorům přehlížet. Také už jen proto nikoliv, že právě představitelé náboženství si v otázce morálky vytvářejí privilegované postavení a mají za to, že je jejich právem se k morálce vyjadřovat. (církev, papež...) V době přerodu, tedy v osvíceném 18. století však začali někteří filozofové velmi kriticky na spojitost oněch 2 principů poukazovat jako na něco, co není pravdivé. Jedná se především o materialisty (Holbach, Helvetius), na něž v dalších stoletích navázala celá řada jiných (Feuerbach, Kropotkin, Bergson, Fromm) až k současnosti (Dawkins, Hitchens).

Je zajímavé, že mezi pracemi filozofů jednotlivých období existují mnohé paralely, vzájemně se doplňují a někdy i svými názory předcházejí (např. materialisté zjednodušeně pozdější teorie sociobiologické). Hlavním úkolem této bakalářské práce je ptát se, zda existuje přímá spojitost mezi náboženstvím a morálkou, či zda je morálka možná bez náboženství. Rovněž je cílem kritika náboženství, a to ve smyslu jeho udržitelnosti. Aby mohla práce na tuto otázku odpovědět, nelze se pouze odkazovat na

kritiky náboženství, tedy na výše zmíněné autory, nýbrž je nutno celou věc konzultovat s autory, kteří mají na celou záležitost názor opačný.

V tomto případě budu vycházet z nauky praktického mystika Květoslava Minaříka a dále pak filozofa Martina Bubera . Ti celou záležitost morálky a náboženství pouze nevyvracejí, nýbrž ukazují na jisté souvislosti a vzájemná propojení. To bude ostatně možno prokázat z jejich děl. Tato práce by měla nejen poukázat na vztah mezi náboženstvím a morálkou na základě jednotlivých filozofických koncepcí výše zmíněných filozofů, nýbrž měla by vyústit do jasnějšího náhledu na celou věc. To, zda dojde k naplnění záměru, nebo nikoliv, se jistě ukáže.

Je důležité poznamenat, že práce vytváří průřez sestavený z děl výše zmíněných autorů konzistentně tak, že jednotliví autoři na sebe hladce navazují. Důvod, proč byli vybráni autoři a filozofové v textu se nacházející je ten, že se přímo a kriticky zabývají nejen otázkou udržitelnosti náboženství jakožto směru života, nýbrž poukazují na otázku morálky a rovněž je u nich vidět jistý vývoj (od primitivního materialistického smýšlení po vytříbené vědecké uvažování a zdůvodňování doplněné o sociální výzkum).

Aby byla zachována tato linie oněch 3 principů, tedy kritiky, morálky a vývoje, vybral jsem si právě autory takové a nikoliv jiné, vědom si toho, že se jich k otázce náboženství vyjadřovalo v průběhu staletí velké množství. Cílem práce je využít filozofická díla ke kritice náboženství a poukát na skutečnost, jak se to má s náboženstvím a morálkou.

"Tam, kde je morálka založena na theologii, právo na ustanovení božím, tam lze ospravedlnit a odůvodnit i nejnemravnější, nejnespravedlivější, nejhanebnější věci."¹

¹ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.325

1. Holbach

Pro tuto práci je důležité východisko, ze kterého vychází kritika náboženství. Jedná se dva významné materialistické učence 18. století Holbacha a Helvetia. Vzhledem k tomu, že v tématu práce je uveden Holbach, jako nejdůležitější autor, je nutné se věnovat nejdříve jeho konceptům. Holbach tvrdí, že: "*Politika, náboženství a velmi často i filosofie nám poskytovaly mylné představy o člověku.*"² Tím má na mysli především pohled na člověka jako přirozeně zlého. Důvodem toho je však neznalost jeho pravé přirozenosti. Důležité jsou v rámci Holbachovy kritiky rovněž společenské poměry. V těch se člověk ocitá jako pasivní princip a je jimi ovlivňován, determinován. Tato úvaha má své výhody: „*Holbachova teze, že člověk podléhá zákonům přírody... činí teprve vůbec možnou vědu o člověku.*“³

Dále Holbach zastává názor, že člověk není ani dobrý ani zlý, jen se snaží o osobní užitek. Svému okolí může být užitečný nebo nikoliv na základě okolností, ale také výchovy. Ta je nejdůležitější v procesu formování celé člověkovy povahy. "*Žádný člověk není bez příčiny špatný. Podlehne-li zlu, stane se tak proto, že si vytvořil mylné představy o štěstí, ...*"⁴ Ovšem v tomto bodě je Holbach kritizován za nedůslednost. Totiž, člověk ovlivňuje své prostředí aktivně, není pouze pasivním příjemcem, což Holbach nechápe. „*Holbach neviděl možnosti, jež poskytuje člověku jeho vlastní praktická činnost.*“⁵

Holbach tedy člověka vidí jako pasivního tvora, který je pod vlivem prostředí. Když se změní, dojde ke změně i u člověka samého. Tudiž je ovšem z Holbachových úvah zřejmé, že k tomu, aby byl člověk mravný, není potřeba náboženství, nýbrž správné výchovy. Účelem morálky je podle Holbacha vést lidi k hledání pravdy a rozumovosti.

V tomto bodě nastává kritika náboženství. To, jak známo, lidi k pravdě a rozumovosti nevedlo. Ba naopak, Holbach je kritizuje za vytváření změtí zmatků v lidech.

²HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.63

³SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963, s.16

⁴HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.71

⁵SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963, s.17

Kritizuje zakládání vztahů mezi domnělým nepoznatelným Bohem a lidmi místo podpory vztahů mezi nimi samotnými. Nejen, že je Bůh nepoznatelný, ale navíc je podle Holbacha krutý, což odporuje morálce. " *Příliš přísně trestá viníky...* " *6* " *nechává nevinné děti pykat za hříchy otců...* " *7* Holbach dokonce zachází tak daleko, že si dovoluje tvrdit, že příklady takového Božího chování zanechávají v lidech spíše negativní než-li pozitivní sklony.

Nepomůže ani tvrzení, že Bůh není člověk, proto jeho morálka nemůže být srovnatelná s lidskou apod. To podle Holbacha zcela odporuje tomu, čím by se měl člověk řídit, neboť nemá přiměřeného vzoru ke svému chování a jednání. Láska k bližnímu není vlastní ani těm, kteří by ji měli dodržovat, totiž kněží. Jak lze potom morálku sloučit s náboženstvím, když tomu přímo odporuje jeho založení?

Výstižně to Holbach podává v tvrzení: " *Náboženský duch byl a stále jen neslučitelný s mírností, dobrotou, spravedlností a lidskostí* " *8* Náboženství přisvědčuje podle Holbacha pouze tyranům a vládcům. Ti totiž posvěceni "božím" svolením, dopouštějí se všeho, co se jim zlíbí, bez ohledu na lid. Podle Holbacha náboženství nejen že morálku nepodporuje, ono stojí dokonce proti ní. Výstižně to uvádí ve svém díle: " *Vyznačují-li se nejzbožnější národy něčím, pak se vyznačují nejhanebnější nevědomostí o povinnostech morálky...* " *9*

Svou roli hraje náboženství pouze ve víceméně daných úkolech, modlitbách apod., což umožňuje představitelům církve si své "stádo" hlídat, ovšem morálka zde chybí. Největším omylem je podle autora právě omezování lidského rozumu, jehož důsledkem je vznik náboženství a jeho aplikace na člověka. Přesto však je toto Holbachovo stanovisko předmětem kritiky. (Holbach) „... *přecenil úlohu rozumu...* " *10*

Dále tvrdí, že to, co je pro člověka užitečné, je ve světle náboženství zcela opačného charakteru. Nemá tedy valného užitku. Důležitým slovem je nejasnost. Ta představuje zásadní problém náboženství, neboť umožňuje vykládat ctnosti či morálku podle založení toho kterého člověka.

*6*HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.73

7 Tamtéž, s.73

*8*HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.76

*9*HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.78

*10*SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963, s.13

S pravou morálkou to jistě nemá nic společného.: *"Vzít člověku právo užívat svého rozumu znamená zhasit jedinou pochoděň, která by mu mohla na tomto světě svítit..."*¹¹ Náboženství dle Holbacha člověku nutí morálku, která s ním nemá nic společného. Je založená na nějakém prvotním hříchu a dalších představách, které člověk ani nemůže vzhledem ke svému založení znát, neboť při narození o nich nemá představu. Jedná se o náboženská přikázání či vlohy pro ctnosti. Ty ovšem nemá každý, proto je třeba, aby si je postupně osvojoval v souladu s přírodou, nikoliv náboženstvím. To nemá s jeho reálným životem nic společného. *"Mravověda musí čerpat z pozemských zdrojů... je nutno ji hledat v lidském srdci..."*¹²

1.1. Zásady morálky

Jasnými zásadami morálky jsou podle Holbacha dvojí. 1. milovat druhé 2. slučovat své zájmy se zájmy jiných. Ovšem tak, aby pochopil, že tím neztrácí, nýbrž dochází vlastnímu blahu, zároveň dochází k naplnění i druhý. Tento poznatek se úzce shoduje s teorií utilitarismu Johna S. Milla. Abychom skutečně dokázali, že Boha k morálce nepotřebujeme, je nutno odcitovat následující větu: *"Morální závaznost je nutnost prospívat těm, jež pokládáme za nezbytné pro své vlastní blaho, a vystříhat se všeho, co by je mohlo popudit..."*¹³

Nic z toho nenejdeme v morálce náboženství, která spíše rozšiřuje nesnášenlivost, nenávisť proti všem nestejně smýšlejícím a odkazování na rozmary nevyzpytatelného Boha, o jehož jsoucnosti nemáme žádnou představu. Skutečná morálka vychází z potřeb lidí (celého rodu), nikoliv z Boha. *"Nevědomost je zřejmě pramenem morálního zla..."*¹⁴

Holbach nejen, že pochybuje o přínosu náboženství ze strany morálky, ba naopak tvrdí, že Morálka se nedá s představou Boha slučovat, neboť je nespravedlivý, krutý. Tudíž Bůh je postavou, se kterou bychom v případě toho, že mluvíme o morálce, vůbec neměli počítat, neboť pouze zaslepuje.

11 HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.85

12 HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.90

13 HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.99

14 HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, s.138

Už jen proto, že: *"...lidé však nemohou mít správné představy o bytosti, kterou nejsou schopni vnímat svými smysly."*¹⁵

Holbach dokonce tvrdí, že jelikož Boha neznáme, nelze si k němu vytvořit žádný vztah, proto je také nesmyslem celé náboženství. Bůh je podle něj pouze výmyslem, je považován za jakéhosi ducha, o němž si nedovedeme udělat správnou představu. *"Tvrdit, že božské vlastnosti jsou mimo dosah lidského chápání, znamená přiznat, že bůh není stvořen pro lidi"*¹⁶ Těmito vlastnostmi míní např. nekonečnost Boha. Člověk je však podstatou konečný, proto zde dochází k rozporu. Jelikož dochází k takovýmto distinkcím, není Boha člověk ze své přirozenosti vůbec schopen poznat. Proto je nepřijatelné, aby ho takovýto bůh vůbec za něco trestal. Neboť by musel být skutečně velmi krutý, pakliže by vztahoval ruku na někoho, kdo ho svou omezeností nebyl schopen pochopit a podle toho také jednat.

Ve svém pojednání počítá Holbach s možností kritiky, např., odkud se vzala v přírodě ona dokonalost a řád a dále, že každý následek musí mít příčinu. To vše se dá vysvětlit pouze boží jsooucností. K tomu dodává, že hmota sama dochází postupným vývojem k vysokým stupňům organisovanosti a dále, že svět existuje sám ze sebe. Takovýto výklad světa je dle Ivana Svitáka správný a vede k zamítnutí Boha jako prvotní příčiny. *„Holbach chápe svět jako měnící se hmotu, jako přírodu v pohybu.“*¹⁷ V tomto svém výkladu jistým způsobem předznamenává pozdější teorie o evoluci, i když velmi zjednodušeně.

Ve svém díle však také odkazuje k primitivním národům a jejich představám o bohu jakožto nějakém přírodním živlu či konkrétní síle, kterou dává do protikladu s křesťanskými představami o duchu, který: *"nemá ani oči, ani ruce, ani hlavu..."*¹⁸ a přesto stvořil člověka, popř. vše ostatní, což se mu zdá mnohem více nesmyslné.

¹⁵HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s.13

¹⁶HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s.22

¹⁷SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s.8

¹⁸HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s.29

Sám Vesmír je příčinou následků. „*Hmota je chápána činně, jako aktivní princip.*“¹⁹ „*Věčný pohyb hmoty činí zbytečným předpoklad aktivního činitele...*“²⁰ Pokud ne, pak Bůh jako příčina, o němž tvrdíme, že je (Všudypřítomný, vševědoucí, milosrdný...) by byl dle Holbacha příčinou všeho chaosu, co na Zemi je, ba příčinou veškerého člověkova jednání, a tím i nemravnosti.

Dále je nutno podotknout, že Bůh milosrdný by již z principu nemohl svému stvoření zajistit nejen utrpení zde na Zemi, nýbrž také v posmrtném životě. Tím by odporoval sám sobě. Zároveň by nebyl všemohoucí. Protože důsledkem dokonalého nemůže být nedokonalé. Holbach dokonce tvrdí: *"Kdyby byl (Bůh) neučinil lidi takovými, jací jsou, neexistovalo by na světě mravní zlo ani hřích. Je tedy pouze bůh vinen špatností člověka."*²¹

O svobodě vůle každého člověka k činům nemůže být řeč už jen proto, že je determinována Bohem. Sám Bůh, pokud má určité vlastnosti, je však jimi determinován, tudíž nemůže ze své vůle nic měnit. Z toho důvodu je zbytečné mluvit o náboženství. Domněnka Holbachova je jistě správná, neboť z dobrého a svobodného Boha nemůže vzejít zlo. Bůh mohl vzniknout pouze z ješitnosti člověka a jeho egocentrismu a touhy po vynahrazení si zde odepíraných věcí v životě věčném.

Existence Boha nejen, že odporuje rozumu, nýbrž je také nesmyslná už jen proto, že v případě jeho jsoucnosti by svět dle Holbacha vypadal jinak a stvoření by měla možnost Boha poznat. Navíc vysvětlovat Boží existenci na základě zázraků je nesmysl, neboť: *"Ale co je zázrak? Je to jev, který přímo odporuje zákonům přírody... To znamená, že bůh, který podle vás vše předvídal, sám porušuje zákony, které přírodě uložil."*²² To je v rozporu s jeho dokonalostí, neboť musí zázraky zlepšovat stávající.

1.2. Mravnost

Jak je tomu s mravností a Bohem, vyplývá již z předchozího. Holbach tvrdí, že náboženství je v rozporu s rozumem. To znamená, že z něj může vzejít pouze fanatismus a zaslepenost. Tyto vlastnosti nemají s mravností nic společného.

19SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963, s.8

20SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963, s.8

21HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. *Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným*. SNPL, 1959, s.49

22HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. *Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným*. SNPL, 1959, s.97

Pokračujme však dále. Podle Holbacha zároveň bůh, o jehož jsoucnosti nevíme, nemůže být pro lidi mravním korektivem. Tím je jediné společnost. *"Náboženství velmi často dělá z lidí nevázané a nemravné despoty..."*²³ Náboženství podporuje krutost a zlo, neboť nutí jednat člověka v zájmu despotického Boha, a také ze strachu z něj.

Co je v rozporu s morálkou, je předpoklad nešťastného života lidí ve světě vezdejším s nadějí na štěstí života posmrtného. Jinou stranou mince je doufat, že Bůh, ač pácháme jakékoliv skutky, je po smrti přece jen odpustí. *"Má-li člověk velkou chuť řešit, myslí málokdy na boha. Ať spáchal jakékoliv hříchy, vždy ještě doufá, že bůh zmírní v jeho případě tvrdost svých rozsudků."*²⁴ I z této pasáže plyne, že má-li člověk boha, nemusí se chovat mravně tak, jak předpokládá společnost, nýbrž může činit, co chce s tím, že jakýsi bůh mu jeho činy jistě odpustí. Jelikož si jej nedovede představit, je mu sice chimérou, ale i vhodným prostředkem k různým nekalým činům.

Vždy záleží na přirozenosti každého jedince. Kdo je krutý, páše zlo bez ohledu na boha a kdo nikoliv, zdržuje se zlého už jen proto, že to nemá zapotřebí. S Bohem není nutno počítat. *"Snad jen pro omlouvání činů zlých lidí."*²⁵ Jistým důležitým mezníkem je otázka mravnosti ateisty. Odkud ji bere a proč? Holbach tvrdí, že proto, aby se zalíbil nejen sobě, nýbrž i druhým lidem, kteří mu budou oplácet stejnou mincí. V těchto názorech předchází Holbach poznatky Dawkinsovy (altruismus s původem v sobeckých genech, který nutí člověka jednat v zájmu jiných, aby se od nich dočkal téhož).

Nyní přejdeme ke kritice Holbachovy teorie. Sám Holbach předpokládá, že náboženství je nutno vymýtit, protože je zdrojem zla a všeho špatného. Zastává názor, že člověka je možno správnou výchovou obrátit k mravnímu jednání. Náboženství však díky dogmatismu a fanatičnosti toto poskytnout nemůže. Podle Ivana Svitáka Holbach při kritice náboženství učinil tu chybu, že náboženství zcela zavrhl bez ohledu na to, že by jej historicky zkoumal.

23HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s.112

24HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s.130

25HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s.142

„Neznalost sociálních kořenů náboženství, nehistoričnost a přesvědčení, že příští společnost ateistů vznikne pouhým osvětovým působením, to jsou tři hlavní nedostatky Holbachova ateismu.“²⁶

Avšak i přesto, že se Holbach zjevně dopustil chyby už jen tím, že náboženství pokládal automaticky za špatné, předpokládal pasivní úlohu člověka v přírodě a zároveň, že náboženství zcela vyloučil nejen jako neudržitelné vzhledem k teorii o pohybu hmoty, ale také vzhledem k její schopnosti se organizovat k vyššímu bez Boží pomoci, přesto je však důležitým článkem v procesu zamítnutí náboženství, tmářství a pověr středověku.

"Teologie je Pandořina skříňka; není-li možné ji uzavřít, je alespoň užitečné upozornit, že tato tak osudná skříňka je otevřena." - Lord Bolingbroke

²⁶SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963, s.32

2. Helvetius

Helvetius je dalším, po Holbachovi významným představitelem nejen osvícenství, nýbrž i protináboženského postoje. Tento postoj však není plně negativistický, jako tomu je v případě Holbachově. Ústředním tématem je pro Helvetia obecné blaho: *"Člověk je spravedlivý, když všechny jeho činy směřují k obecnému blahu."*²⁷ To znamená, že ať již člověk činí cokoliv, pravá mravnost vychází pouze z onoho principu obecného blaha, obecné užitečnosti. Zároveň je třeba lidi vychovávat k rozumovosti, neboť splněním dvou podmínek (užitečnost a rozumovost) se stáváme ctnostnými.

Pokud se jedná o náboženství ve vztahu k mravnosti, poukazuje Helvetius na celou řadu příkladů, kdy je nemravné chování posvěceno náboženstvím: *"U národů na ostrově Formose jsou opilství a necudnost projevy náboženskými."*²⁸ *"Je tedy nekonečné množství zemí, v nichž je zákonem schválena nebo náboženstvím posvěcena zkáza mravů..."*²⁹ Pokud jsou však tyto druhy "zkaženosti" prospěšné pro obecné blaho, není třeba je odsuzovat, což se často děje v případě náboženství křesťanského, které však zneužívá svého postavení k uzurpování moci ve státě, což již obecně prospěšné není.

Despotismus je kořenem zlého, neboť vytváří lidi závislé, slabé a nemravné. Zbožnost se musí šířit pomocí přesvědčování, nikoliv však donucování, neboť to vytváří otroky, kteří se namísto pravé mravnosti snaží podlézat svým vykořisťovatelům a nešíří se principy obecného blaha. Je to způsobeno snahou širitelů despotismu záměrně udržovat lid v nevědomosti, což je kořen mnohého zla. *"Ctnostné lidi je možno vypěstít jen dobrými zákony."*³⁰

Ve svém díle se Helvetius nesnaží napadat náboženství samotné, pouze poukazuje na ty, kdož jej využívají jako prostředku k získání osobního prospěchu bez ohledu na ostatní. Je zastáncem tzv. reformovaného náboženství. Tj. náboženství s důrazem na blaho všech, nikoliv pouze určitých jedinců. To má vycházet z potřeb člověka, má mu být přizpůsobeno. Nevím však, zda se ještě bude jednat o náboženství, pakliže se zaměří pozornost na společnost a její potřeby.

²⁷HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s.66

²⁸ Tamtéž, s.80

²⁹ Tamtéž, s.81

³⁰ Tamtéž, s.100

Potom je totiž možné použít Occhamovu břitvu, a říct, že Boha k morálce nepotřebujeme. Helvetius tento pojem používá zcela zbytečně.

Ale vraťme se k Helvetiovi. *"Má-li být náboženství dobré, musí být i málo nákladné a snášenlivé."*³¹ *"Jen zlí lidé si malují boha jako zlého. A čím je jejich zbožnost? Je zástěrkou jejich zločinů"*³²

2.1. Lidskost náboženství

Náboženství má být dle Helvetia především lidské a pro lidi. Zde se však budeme stále potýkat s problémem Occkhamovy břitvy výše zmíněné. Náboženství může sloužit pouze jako záminka pro hromadění moci a majetku. Proto využívá nevědomosti lidu, aby jeho příslušníci mohli beztresně páchat, co chtějí a přitom mít dobrou výmluvu pro své činy. *"Proč? Protože nevědomec je lehkověrný, protože málo užívá svého rozumu..."*³³ Autor tudíž navrhuje všeobecnou snášenlivost, užívání rozumu a především dobrou výchovu. Rovněž tvrdí, že samo náboženství má kořen v potřebě člověka být centrem vesmíru a zároveň v obavě ze smrti a v naději na život po životě (otázka nesmrtelné duše).

Kritizuje různá klamná náboženství a označuje výše zmíněné za pohádky. Tím však, aniž to sám tuší, odsuzuje náboženství (i křesťanské) jako zbytečnou a neprospěšnou nauku, jako něco nehodnostného. Ctnost a mravnost vidí pouze v sebelásce, která je předpokladem pro touhu po obecném blahu. Prostředek k rozumnosti vidí ve správné výchově, která se nemá opírat o výchovu kněžskou. *"Běda národům, které knězi svěřují výchovu svých občanů!"*³⁴

31 HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s.140

32 HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s.140

33 HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s.146

34 HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s.175

3. Feuerbach

Ludwig Feuerbach do jisté míry svým dílem Podstata křesťanství doplňuje učení materialistů 18. století, neboť jde ve svém zkoumání náboženství a morálky dále. Postuluje totiž náboženství s jeho prvky metafyzickými jako čistě přirozené ve svém původu, netýkající se něčeho vzdáleného, nadpřirozeného. To znamená, že o teologii mluví jako o antropologii. Pro svůj záměr využil Feuerbach nikoliv náboženství současnosti, nýbrž se pokusil objasnit náboženství původní, historické, aniž by ovšem soustaně historicky bádal, což mu vytýká např. Ivan Sviták ve své předmluvě.

Dalším problémem, se kterým si dle Svitáka Feuerbach neporadil, je snaha spatřovat náboženství ve dvojím světle. *"Náboženství nemá nějakou dvojitou tvář, lidskou a nelidskou. Má jen jednu, nelidskou."*³⁵ To jsou základní problémy, s nimiž je třeba počítat. Proč však Feuerbach nepočítá se současným náboženstvím, vyplývá z tohoto: *"Vždyť křesťanství se tak zvrhlo a tak se vzdálilo praxe,...již ani nevědí...co jest křesťanství."*³⁶ Odmítá tedy spekulativní povahu náboženství, neboť se zabývá věcmi odtažitými od nás, tedy lidské přirozenosti.

3.1. Podstata náboženství

Co je tedy podstata náboženství? Člověk. *"Náboženství abstrahuje z člověka síly, vlastnosti, podstatné znaky a zbožšťuje je jako samostatnou bytost."*³⁷ To znamená, že člověk je bůh a bůh je člověk. Důležitý je pro člověka cit. Prostřednictvím citu totiž dokáže pochopit vznešenost božství v sobě samotném. Neboť právě cit, subjektivní emoce, je vlastně objektivní zpředmětnění boha. *"Co má subjektivně význam podstaty, to má právě tím význam podstaty i objektivně."*³⁸ Feuerbach vidí člověka jakožto tvůrčí objekt, který to nejlepší ze sebe postuluje mimo sebe, a tím vytváří boha. Svou prací chce vlastně dokázat iluzi rozdílu mezi člověkem a bohem a redukovat boha na vlastní podstatu člověka.

Bůh je člověk zbavený omezení lidského těla a jedince jako takového. *"Věříš v lásku jako v boží vlastnost, protože sám miluješ, věříš, že bůh je moudrý, dobrotivý bytost, protože neznáš sám u sebe nic lepšího..."*³⁹ Důvodem kritiky spekulativní filozofie je její nadužívání tzv. negativní cesty (tudíž popření všeho, co bůh není).

35 FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.22

36 FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.46

37 FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.63

38 Tamtéž, s.70

39 Tamtéž, s.76

Pakliže totiž obrátíme situaci k člověku a popřeme jeho vlastnosti, nic nám z něj nezůstane. Stejně je to i bohem jakožto člověkem ve své podstatě. *"Jedině realnost predikátu je zárukou existence."*⁴⁰ To je pro Feuerbacha důležité, neboť pokud bychom užívali cesty negace, pak bychom museli zavrhnout myšlenku lidského Boha. Aby podpořil svou teorii o člověku – bohu, nalézá v historii některé vhodné znaky.

Například tvrdí, že v primitivních společnostech může být bůh pouze takový, s čím tito lidé vzhledem ke své vyspělosti můžou počítat, a co dokáží pochopit. (duchové, přírodní božstva, bohové bájí...). Vzhledem k tomu, že člověk to nejlepší ze sebe postuluje v Bohu, musí si připadat jako nicotná bytost, protože v něm samotném již nezbývá to, co odevzdal bohu. *"Aby obohatil boha, musí se člověk ochudit..."*⁴¹ Dále pak platí, že nekonečnost boha, jeho vševědoucnost apod. jsou je znásobené vlastnosti člověka počítajícího se na nekonečné množství jedinců, tedy je úměrou všech lidí.

3.2. Dobro a zlo

Kde se však bere zlo a proč existuje trest z rukou boží? Na to odpovídá Feuerbach, že to, co člověk v sobě zavrhuje, je zlo, a to v sobě trestá prostřednictvím boha, do nějž vložil ze sebe dobro. Proto také bůh trestá pouze lidi, má zájem o lidi, protože jsou vyjádřením jeho samotného.

Feuerbach však nepočítá s tím, jak je možné, mimo náboženství, že člověk páchá zlo, aniž by ho to přimělo k pokání, když jeho přirozeností je automaticky chtít jen dobré a zlé se snažit vykořenit? Zde je evidentní rozpor. Dále se ve své práci věnuje Feuerbach rozumu. Jeho prostřednictvím jsme schopni od sebe abstrahovat, a tedy vytvořit entitu mimo nás. Rozum sám je mu však nepochopitelný, nevysvětlitelný. *"Bůh je nepochopitelný; ale znáš podstatu rozumu?"*⁴²

Tím také tvrdí, že rozum je schopnost, jíž lze vytvořit boha, neboť pouze on (rozum) je čistý, nekonečný, nezaujatý, stejně jako bůh. *"To, z čeho již nemohu abstrahovat, je bůh..."*⁴³ V Bohu však musí být i něco jiného než rozum ve své nekonečnosti, a to je láska. Jejím prostřednictvím si člověk uvědomuje sám sebe, sebe jako Boha.

40 FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.77

41 Tamtéž, s.83

42 FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.93

43 Tamtéž, s.156

Láskou totiž postuluje Boha, který je schopen odpustit a milovat, tudíž napravit hříšné jeho napodobování. Přiblížit se k bohu jako k sobě samému *"Láska dělá z člověka boha a z boha člověka."*⁴⁴ Zároveň bytost, která je schopna milovat člověka, s ním musí mít něco společného, musí být s ním soupodstatná. Tedy prostřednictvím abstrakce vytvořená, ovšem prostřednictvím citu se navracejí. Aby však člověk byl takto schopen boha poznat, musí se mu ukázat jako on sám.

Tedy v Kristu, neboť zde se ukazuje utrpení boha jako utrpení člověka. Zároveň se ukazuje, že bůh se v podobě Krista (člověka) obětuje za lidstvo, a tudíž Bůh je podstatou člověk. *"Trpící láska, obětující samu sebe, je nejvyšší podstatou srdce."*⁴⁵ Bůh také nahrazuje člověku nějaký nedostatek, který v sobě cítí. Proto jej také člověk má. Bůh jakožto princip odosobněného abstrahovaného rozumu je následován synem jakožto jeho obrazem, který má s člověkem společnou lidskou podstatu i srdce není dle Feuerbacha nic jiného než *"odlesk fantasmie, nejmilejší obraz srdce."*⁴⁶

Neboť prostřednictvím tohoto boho-člověka, tedy syna božího, se může člověk uvědomit jako podobný bohu.

Syn boží je jen jakýsi mezistupeň mezi bohem a člověkem. *"Druhá osoba nám tedy nepředstavuje ryzí pojem božství...ani ryzí pojem lidství."*⁴⁷ Jdeme však dále. Proč vůbec dochází k abstrakci, tedy proč si člověk vytváří boha? Podle Feuerbacha je hlavním důvodem nikoliv jen zničit pocit vlastní konečnosti, a tím jistě neschopnosti dosahovat toho, čeho si žádám: *"Bůh je láska uspokojující naše přání..."*⁴⁸, nýbrž se odlišovat od přírody, vyrůst nad tento svět. *"...nemá být svět, nemá být hmota; a proto je také denodenně toužebně očekáván konec světa, hmoty."*⁴⁹

Čili nejedná se o nic jiného, než o to, aby člověk prostřednictvím Boha dosáhl toho, co se mu normálně nedostává: *"...přeje si, aby byl nesmrtelný...aby byla bytost, která dokáže všechno..."*⁵⁰ Vyslyšen může být prostřednictvím Krista, obětujícího se pro člověka. Zároveň skrze mysterium zmrtvýchvstání může člověk uvažovat, že on sám, soupodstatný s Kristem, tedy odleskem Boha, nezemře.

44FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.105

45 Tamtéž, s.117

46 Tamtéž, s.135

47 TAMTÉŽ, S.140

48 Tamtéž, s.178

49 Tamtéž, s.167

50 Tamtéž, s.185

Bůh také zná skrze Krista utrpení člověka a to ho k němu přibližuje. *"...jen krev Kristova uhasí žízeň po osobním, t.j. lidském, soucitném, citlivém bohu."*⁵¹

Aby křesťanství mohlo vykročit k bohu, muselo zavrhnout tento svět, který činí konečným a nedokonalým. Tudíž i pravá morálka je mimo něj a spočívá v sebeumrtvování. *"...mortifikace je nutně jediným zákonem morálky."*⁵²

3.3. Kritika soudobého náboženství

V předchozích statích se Feuerbach soustavně vyjadřoval k tomu, jak je to s náboženstvím a člověkem a jejich soupodstatností, zároveň odkud se náboženství vzalo. Nyní je namístě se zmínit o jeho kritice soudobého náboženství. Co považuje za obzvlášť důležité je fakt, že odlišováním přirozenosti Boha od člověka je: *"v tom tkví zlá podsta náboženství...v tom je prima materia všech hrůz, všech děsivých výjevů..."*⁵³ Tedy boha nelze pokládat za jinou entitu, než je lidstvo samo. Protože, pakliže se tak děje, dochází k tomu, že člověk, který chce boha postulovat jako entitu od něho odlišnou, musí podle Feuerbacha do něj vkládat vlastnosti, které u sebe zavrhuje.

Tím se z milujícího boha stává tyran a nelidský bůh. *"...takže se bůh z lidské bytosti stává bytostí nelidskou, z milujícího otce absolutně svévolným, ješitným tyranem..."*⁵⁴ Dalším důležitým faktem kritiky je víra ve zjevení. Tu autor odsuzuje jako bláhovou, jako dětinskou. Je tomu tak proto, že ke zjevení dochází jen u určité sorty lidí, ne u všech. Bůh zjevením přináší lidem jakési mravní poučky, o nichž si nikdo nedovede udělat správnou představu, protože pocházejí z nějaké bytosti mimo člověka. *"Mravní příkazy jsou sice dodržovány, ale vnitřnímu přesvědčení, srdci se odcizily již tím, že jsou chápány jako příkazy nějakého vnějšího zákonodárce..."*⁵⁵

Člověk již ani neví, zda to, co je dáno, je správné nebo nikoliv, proto dochází k rozporům, a tím k nemravnému chování. Dalším kritickým bodem je to, že je náboženství označováno za pravdivé, přitom je pouhým výplodem citu a fantasmie, myšlení. Člověk do boha vkládá sebe sama s tzv. kvantitativním odlišením (to co je v člověku omezené, je u boha opakem). *"Bůh je nutná myšlenka, je to nutnost myšlení."*⁵⁶

51 FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.203

52 Tamtéž, s.218

53 Tamtéž, s.241

54 Tamtéž, s.254

55 Tamtéž, s.265

56 Tamtéž, s.281

3.4. Problém víry

Nejproblematictější bodem je pro Feuerbacha víra. K tomu, aby byl bůh, musí víra existovat. Jestliže upřednostníme víru, musíme zavrhnout zkušenost. Tam, kde je zkušenost, empirie, tam není víra. Víru můžeme uplatnit nejen u boha, nýbrž také ve zjevení či svátostech (svaté přijímání), kde se postulují předměty přijímání (chléb a víno) jako tělo a krev Kristovy. Tam, kde je víra, musí být umlčen rozum. *"Čím se náboženství dostává do rozporu s rozumem, tím se také vždy dostává do rozporu s mravním smyslem."*⁵⁷

Zde je kořen toho, k čemu jsme se chtěli dostat. Víra je v rozporu s člověkem, v rozporu s láskou, v rozporu s mravností. Ve světle víry je totiž člověk schopen nemorálního chování, jako již tomu bylo řečeno u Hitchensa, Dawkinse či Nietzscheho a jiných. *"Kdo není pro Krista, je proti Kristu."*⁵⁸ Tudíž musí být zlikvidován. *"Jen morálka volá věřícím do svědomí: tvá víra neznamena nic, neudělá-li z tebe dobrého člověka."*⁵⁹ To však věřící nechápou, tudíž jednají v rozporu s morálkou, protože nejednají s vědomím všeobecné lásky k člověku, nýbrž jen ve shodě s problematickou vírou, za níž může vézt nemravnost. Morálka vzniká z přírody, nikoliv z boha.

Závěrem lze říci, že tam, kde není člověk, není dle Feuerbacha bůh. Kde je víra, tam není láska a mravnost. Náboženství je tedy pouze oslavou člověka a jako takové má být pojímáno. Otázkou však zůstává, zda to bude i potom náboženství a zda není tento pojem nadbytečný.

4. Nietzsche

Nietzsche má svérázný přístup k náboženství, nezavrhne však náboženství jako takové, o některých druzích (buddhismus) se zmiňuje kladně. *"Co je škodlivější než kterákoli neřest? - Účinná soustrast se všemi nezdařilými a slabými – křesťanství..."*⁶⁰ Proč je právě toto náboženství oním problémem? Protože nevytváří ducha silného, nýbrž slabého a stádního. Kazí rozum člověka, dělá jej povahově neschopným, indolentním. Křesťanství dle Nietzscheho názoru je přímo škodlivé životu. Odvrací se totiž od všeho přirozeného, čím je život sám, od lidí.

⁵⁷FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.301

⁵⁸ Tamtéž, s.309

⁵⁹ Tamtéž, s.315

⁶⁰ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s.10

"Převaha citů nelibých nad libými je příčinou oné fiktivní morálky a náboženství..."⁶¹

Nietzsche nekritizuje náboženství jako problém, jeho ústředním tématem kritiky je postupné ničení síly, statečnosti, pánovitosti atd., tj. všeho velkého, co lze u Boha najít a jeho degradaci na pouhé dobro či věc o sobě. Proti neschopnému křesťanství stojí buddhismus jako jeho pravý opak, které je dle Nietschových slov *"stokrát realističtější"*⁶² neboť se naplňuje ve svých cílech. Bojuje proti reálnému, proti utrpení. Žádné dobro či zlo nerozlišuje, což je pro Nietzscheho důležité. Bůh podle něj musí být i dobrý i zlý, ne pouze jedním či ničím.

4.1. Problém křesťanství

Křesťanský bůh pouze podporuje nízkost jeho vyznavačů: *"neustále moralizuje, leze do skryše každé soukromé ctnosti, stává se bohem pro každého, stává se soukromníkem, stává se kosmopolitou."*⁶³, kdežto buddhismus se dodržováním zásad z nízkého vymaňuje. Nepočítá totiž s pouhým promíjením poklesků svých oveček, ale s přímým a tvrdým zásahem do vlastní přirozenosti, aby tak došel svého naplnění, jímž je zničení strasti. V křesťanství nemůže být o morálce řeč, neboť je náboženstvím brojícím proti všemu velkému a vznešnému. Užívá nenávisti, pronásledování a pohrdání, využívá slabostí malých a neschopných k boji proti pánům. Nemá nic společného s životem Ježíše Nazaretského, nýbrž vzchází z evangelií, která byla dodatečně upravena. V Ježíšovi vidí vzor: *"Tento "radostný posel" zemřel, jak žil, jak učil – nikoli aby "vykoupil lidi", nýbrž aby ukázal, jak se má žít. Je to praxe, již zanechal lidstvu..."*⁶⁴

4.2. Církev

V jistém smyslu je zde podobnost mezi Ježíšem a Buddhou, neboť jejich učení jsou praktická. Pozdější křesťanství vidí jako barbarské, vulgární. Zakládá se na existenci církve a jeho praktikujících, tj. kněžích. Ti jsou pouhými lháři, využívající křesťanské pojmy pro své vlastní cíle. 56 Vinu vidí Nietzsche již u sv. Pavla. Ten vytvořil dojem o zmrtvýchvstání, a tudíž o nesmrtelnosti. Tím zapříčinil nejen nenávist, která je v křesťanství běžná, nýbrž i závislosti lidí na kněžích.

Nenávist proto, že bylo třeba se obrátit proti těm, kdož Krista zabili a pomstít se. Msta je podle Nietzscheho nejdůležitějším bodem celé Pavlovy "nauky".

61 NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: *přehodnocení všech hodnot (fragment)*, Votobia, 2001, s.24

62 Tamtéž, s.29

63 Tamtéž, s.25

64 NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: *přehodnocení všech hodnot (fragment)*, Votobia, 2001, s.53

Z toho pak vzešly nauky o nebeském království, posledním soudu, nepřátelství, vina, trest apod. A závislost na kněžích, neboť učení o nesmrtelnosti je proti každé vědecké disciplíně. *"Jeho potřebou byla moc; Pavlem se ještě jednou kněz domáhal moci, - mohl upotřebit jen pojmy, učení, symbolů, jimiž se dají tyranizovat masy, tvořit stáda."*⁶⁵ *"Všechno, co trpí, všechno, co visí na kříži, je božské..."*⁶⁶

Tady vyjadřuje přesvědčení, že křesťanství potřebuje lidi slabé, nemohoucí, protože vzorem je utrpení (kříž). Z toho pak plyne, že je snadné tyto lidi ovládat. Morálka je pouze zástěrkou, o níž se mluví, ale která se nepraktikuje. Proto je v rozporu morálka a náboženství. Problematickým bodem u Nietzscheho je však naprostý nedostatek kritičnosti vůči buddhismu, a naopak až zavrhuje názor vůči křesťanství.

Přitom původní systémy, které platily v době Ježíšově či Buddhově, nelze směřovat z opačného konce. Tj. nelze srovnávat dřívější buddhismus s dnešním křesťanstvím, což je hlavní chybou, již se Nietzsche dopouští. Obě náboženství mají totiž praktický základ. To, že dnes již není brán v potaz, je problém jiného charakteru.

5. Kropotkin

Ve svém díle Anarchistická etika hovoří Kropotkin o všeobecném úpadku morálky, což je zapříčiněno nejen nekritičností zavedených pořádků, nýbrž i v jakési konformnosti v otázkách dobra či zla. Zároveň se vrací k odkazu materialistů 18. století o užitečnosti tzv. osobního dobra. To je však podle něj do velké míry individuální, neboť každý člověk je svou přirozeností jiný.

Člověk: *"Vždycky jedná tak, jak tomu musí být, protože je ovládán vlastní přirozeností."*⁶⁷ Kritizuje veškeré úvahy, které vedly k přesvědčení, že vše, co není diktováno Bohem, je indiferentní, kdežto vše "božské" bude dobré. Pokud vyloučíme Boha, pak nám zbude pouze ono indiferentní, což znamená, že žádné dobro ani zlo neexistuje. Tedy, nač hovořit o morálce s Bohem. Aby teorii morálky bez Boha podpořil, odkazuje se na: *"Všechna zvířata...a konče člověkem velmi dobře vědí, co je dobré a co špatné, a nemusejí se přitom obracet na evangelium nebo na filozofii."*⁶⁸

65NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s.63

66NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s.81

67KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.16

68KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.19

Pozorováním chování zvířat lze dle Kropotkina vysledovat velkou podobnost s lidmi v rozlišování, co je dobré či zlé a dokládá to na příslušných příkladech.

Například hovoří o tom, že kdyby si vrabec stavící si hnízdo ukradl materiál z jiného, byl by jinými po zásluze potrestán, což odpovídá chování u lidí, ačkoliv vrabci nemají žádný mravní korektiv od Boha. Ovšem tento příklad je velmi zjednodušující.

V díle kritizuje nejen utilitaristy, ale i Hobbese, který vysvětloval schopnost rozlišování dobra a zla na základě zákonů. Ty jsou však podle Kropotkina vždy poplatny vládnoucí menšině, proto nemohou být správným vysvětlením celé skutečnosti.

5.1. Morálka

Do popředí se v Kropotkinově případě dostává vzájemnost a pospolitost, což jsme mohli vidět v názorech Holbachových. Již na tomto místě vysvětluje původ veškeré mravnosti, která je pouze výsledkem výše zmíněného. Základním principem anarchismu je rovnost. Tedy jednání podle toho, jak chceme, aby se druzí chovali k nám, máme se chovat i my k nim. Náboženství nic takového nepřináší, neboť je z podstaty nerovné. K tomu, aby splnilo svůj účel, využívá strach lidí, což nevede k dobru, nýbrž k jeho opaku. Na tomto místě je vidět, že Kropotkin vychází z přesvědčení, že pro každého bude vždy platit onen princip rovnosti, který je výše.

To je ovšem zjednodušující pohled, neboť bere v úvahu lidi jako celek, nikoliv jako individua. Dnes, kdy již náboženství nehraje takovou roli jako dříve, je zřejmé, že princip rovnosti je pouze utopickým snem, tudíž nelze říci, že by právě jen náboženství tím bylo vinno. Kropotkin však pokračuje: *"Dělej si co chceš, a dělej to, jak chceš"*⁶⁹ a dodává své přesvědčení, že pokud se lidé zbaví starých pout, budou jednat společensky nejlépe, právě proto, že jsou to lidé. Za hlavní nástroje pro vysokou mravnost považuje tzv. cit pro rovnost a úctu k osobnosti. Zároveň předpokládá, že odstraněním všech dosavadních systémů (náboženství, politika) apod. dojde samo k vyřešení všech problémů lidstva, stačí pouze princip rovnosti.

Nám však jde především o náboženství a morálku. Stejně jako Holbach vytýká náboženství výchovu k nevědomosti. Za pravou podstatu mravnosti považuje Kropotkin sebeobětování se. Zároveň tvrdí, že důvodem, proč náboženství dosud existuje, je právě proto, že dokázalo využít onu ctnost a přivlastnit si ji.

⁶⁹KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.34

Důležitou je zde myšlenka: „*Život lze zachovat jedině tehdy, když se vydává.*“⁷⁰ Protože v dávání se je účel veškerého žití, bez něho by člověk zemřel. Zde se rovněž poukazuje na skutečnost, že mravnost se může zbavit balastu východních učení, neboť prostou životní povinností je dávat ze sebe, a to samo je klíč k mravnosti.

Lépe to vysvětluje na příkladu francouzského filozofa Guyaua a jeho slovy tvrdí, že základem lidské přirozenosti je: „*Vědomí své vlastní síly. Je to přes okraj přetéající život, který se chce projevit.*“⁷¹ Tímto způsobem se v každém člověku vytváří jakýsi „*mravní cit pro povinnost.*“⁷² V tomto případě však autor dochází až příliš k zjednodušování příčin mravnosti. Tvrdí, že tak, jako nemůžeme zadržovat v sobě jakékoliv emoce, musíme nutně i sebe (svou sílu) odevzdávat bez ohledu na výsledek, a tím už se stáváme mravnými.

Tato myšlenka by nás snadno mohla uvést v přesvědčení, že vše, co člověk ze sebe vyzařuje, je mravné, a to bez ohledu na kvalitu onoho vyzařování. Tuto domněnku však dále vyvrací tvrzením, že ono dávání musí být podepřeno jistou rozumností a citlivostí. Zde se opět navrácí Kropotkin k názoru, že vědomí štěstí celého lidského rodu je základem mravnosti, neboť zároveň umožní plné rozvinutí všech sil člověka, který pak bude připraven ze sebe dát to nejlepší ostatním. Tento způsob života dokonce překonává hranice mezi altruismem a egoismem, neboť onou vzájemností (tedy spojením individuality s celkem) dochází k naplnění obou, aniž by se ego mohlo projevit jako ego na jiných nezávislé.: „*...kdyby bylo štěstí individuality v rozporu se štěstím společnosti, lidský rod by ani vůbec nemohl existovat.*“⁷³

5.2. Proces etizace

Dále je záhodno se vyjádřit k tzv. etickému procesu, který nastává u lidí, kteří nějakým způsobem vytvoří společnost. Kropotkin komentuje Huxleyho názory z přednášky v Oxfordu roku 1888. Jsou pro tuto práci důležité, neboť hledají kořeny morálky. Huxley se ve své přednášce dostal k závěru, že morálka musí mít nadpřirozený původ, tedy pochází od Boha, neboť nemá kořeny v prvobytně pospolné společnosti.

⁷⁰KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.41

⁷¹ Tamtéž, s.40

⁷² Tamtéž, s.40

⁷³KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.45

Tento závěr však autor odmítá a přechází k darwinovskému pojetí vzniku morálky, tj. pozorování chování zvířat, v němž lze vidět právě onen morální proces. Tvrdí, že i u pravěkých lidí se musel vyskytovat, jinak by nebylo možné, aby se uplatňoval dnes. „...*cit pospolitosti a vzájemné podpory...prvobytný člověk tento živočišný proces už dobře znal, což můžeme vidět ze zvyků a věrovyznání nejprvobytnějších národů.*“⁷⁴

Principy mravnosti a jejího zdokonalování vidí Kropotkin u mnohých primitivně žijících národů i dnes (Aleuté). Tedy onen „*etický proces*“⁷⁵ postupně přecházel od živočichů na lidi a dále se ustanovil v náboženstvích jako sekundární produkt. Tudíž z pojetí Kropotkinova je jasné a zřejmé, že náboženství morálku ani nevytváří ani nepodporuje, neboť je pouze umělým konstruktem již vyprecizované morálky. Mravnost má 3 aspekty: „*1. instinkt... 2. pojem našeho rozumu 3. spravedlnost...4. cit, který je schvalován rozumem.*“⁷⁶

6. Bergson

I nadále je pro práci důležité se vyrovnat se zásadními otázkami. Těmi jsou zdroje náboženství a morálky. Ucelený výklad o tom podává ve svém díle Henri Bergson. Právě na jeho příkladu by se mělo ujasnit, jak to s náboženstvím a morálkou je, alespoň co se počátků týče. Podle Bergsona plní náboženství ve společnosti jistou prostřední úlohu. "*Náboženství se tedy v našich očích daří vyplnit mezeru, zúženou již zvyky zdravého rozumu, mezi přikázáním společnosti a přírodním zákonem.*"⁷⁷

6.1. Příčina morálky

Toto tvrzení vyjadřuje fakt, že náboženství nemusí mít první tzv. příčinnou úlohu, nýbrž je pouze jakýmsi provazem držícím pospolu přírodu a společnost. Morální závazek, jak nazývá Bergson morálku, je dle jeho názoru výsledkem života jedince ve společnosti, neboť pouze tímto vzájemným vztahem může vzniknout. Rozlišuje však mezi závazkem a instinktem. Instinkt vzniká tam, kde neexistuje intelekt ve smyslu abstraktního myšlení.

74KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.57

75KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.60

76KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s.70

77BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.12

Kdežto závazek vzniká u společnosti, která je jistým způsobem vyspělá a užívá jazyka jako prostředku komunikace. *"Morálka lidské společnosti je skutečně srovnatelná s její řečí."*⁷⁸ Tato morálka je takzvaná morálka první a vychází ze společenského řádu a jeho dodržování. Vedle toho však existuje tzv. druhá morálka, která již vychází z potřeby napodobovat chování jedinců, kteří se od běžného způsobu života liší. Jsou jimi světci či jiné významné bytosti, které člověka odvádějí od morálky tzv. společenské k morálce lidské.

Co však Bergson nebere v potaz je otázka, odkud se takovýto jedinci berou, kde získávají něco "navíc" oproti prostému dodržování společenských pravidel, aby bylo možné vůbec ve společnosti existovat.

Pro tzv. druhou morálku Bergson zavádí termín emoce. Je to právě emoce, která umožní vytvářet hodnoty, jež druzí následují. Tak vznikají náboženství. Nejedná se tedy o nějakého Boha, ale o emoční pouto. *"Novou morálku, novou metafyziku předchází emoce..."*⁷⁹ Vysvětlení dvojí morálky je podle Bergsona třeba hledat v samotné přírodě. Pro svůj účel užívá termínů klid a pohyb. Zatímco první, společenská morálka představuje klid, ona druhá, vycházející z emoce, vyjadřuje pohyb. Jakoby obrazně se tu staví k přírodě, v níž můžeme tyto dva principy rovněž pozorovat.

Proto na předchozí otázku, kde Bergson bere ony světce a jiné, je možno odpovědět, že je to dílo přírody, nikoliv Boha. Morálka tedy vzhází ze dvou předpokladů: a) dodržování společenských příkazů b) napodobování určitého vzoru chování, který přinášejí ony výjimečné duše, o nichž byla řeč. *"Žít morálně bude znamenat, že sledujeme tato pravidla a přizpůsobujeme se tomuto ideálu."*⁸⁰ Dodržování příkazů je dle Bergsona samozřejmé, má-li to přinést účinek všem. Aby se mi dařilo dobře, je nutno dbát na to, aby byli spokojeni i jiní. Bergson zde vnáší prvky utilitarismu. *"Všechna morálka...je biologické podstaty."*⁸¹

6.2. Náboženství

Nyní je namístě vysvětlit náboženství. To je v zásadě dvojí: statické a dynamické. *"Náboženství je obrannou reakcí přírody proti rozkladné síle intelektu."*⁸² To si lze představit tak, že u primitivních kmenů, kde nebylo možné přirozeně vysvětlit

78BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.23

79BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.37

80BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.60

81 BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.74

82BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.89

různé přírodní dění, nastoupil Bůh jakožto přirozená síla osvěty. Později při úvahách člověka o své konečnosti, a tedy smrtelnosti, bylo třeba dosadit Boha jakožto činitele smrti odvracející potvrzením nekonečnosti života. Boha si ovšem nelze zde vysvětlovat jakožto bytost jak ji chápeme dnes, neboť dnešní stav je výsledkem postupných procesů.

Nejdříve dle Bergsona úvahami o životě po životě povstává idea nekonečnosti lidské duše. To pak vede k úvahám nad posmrtným životem předků. Odtud není daleko k jejich uctívání, neboť neznalostí přírodních zákonů si vytvářejí různé úvahy: *"Mrtví se tak stanou osobami, s nimiž je třeba počítat...Do určité míry ovládají to, co nazýváme přírodními silami."*⁸³ Kromě toho Bergson přidává příklad, který můžeme označit za vkládání záměru do věcí. Je tím například abstraktní síla popouzející šíp vržený divochem, aby zasáhl cíl dle jeho přání. *"Překročte dlouhé etapy vývoje a dostanete ochranné bohy obce, kteří mají bojovníkům zajistit vítězství."*⁸⁴

Nejedná se tedy nic jiného než o vkládání inteligentního záměru tam, kde není. Tento záměr si lze podrobit, a tím odvrátit možné důsledky. Náboženství je tedy podle Bergsona ochranou před přirozeným strachem. Tak se stalo náboženství součástí života a fabulacemi byli vytvořeni duchové, bohové apod. Takovéto náboženství je možno považovat za statické, neboť vzniká z potřeb společnosti a jedinců ve vztahu k běžnému životu.

Naopak dynamické náboženství nemá čistě přírodní charakter, ale nachází se mimo něj. Tady už nejde o prosté využívání přírody k osobnímu a společenskému záměru, nýbrž o touhu dosáhnout něčeho vyššího, mystického. Tím je proměna lidstva příklady velkých lidí, mystiků..., a to především skutky lásky, jíž se objímá lidstvo.

Přechod od statického k dynamickému je skokový, musí vzejít z předpokladu nějakého člověka, který bude hoden následování a přinese něco nového, co společnost neznala. *"Na počátku velkých morálních proměn stojí bezesporu mysticismus."*⁸⁵ Ten vychází z lidí, kteří jsou přesvědčení o tom, že jsou božími nástroji určenými k tomu, aby milovali lidi a vnukli jim lásku mezilidskou. Otázkou však zůstává i nadále, odkud se tyto mystikové berou, pakliže dle Bergsona je náboženství dílem přírody. Pakliže jsou přírodou vytvořeni a nadaní abstrahovat boha, kterého postulují jakožto transcendentní entitu, musí sami přírodu překračovat. Jak k tomu dochází, však Bergson neuvádí.

83 BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.99

84 Tamtéž, s.102

85 BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s.209

7. Dawkins

Zajímavý pohled na morálku a náboženství přináší evoluční biolog Richard Dawkins. Své dílo považuje za důkaz velmi pravděpodobné neexistence Boží a tento postulát se snaží obhájit.

7.1. Kritika důkazů boží existence

Nejprve se ve svém díle se snaží popasovat s kritikou předchozích myslitelských bádání, od Anselma, Tomáše Akvinského po Pascala až Bayla a vysvětluje jejich hypotézy Boží existence jako mylné. To je důležitý aspekt jeho díla, neboť právě zde se může odpíchnout od neexistence boží (spíše velké pravděpodobnosti jeho neexistence) až po zdůvodnění, že náboženství a morálka spolu nikterak nesouvisejí. Přesto však zvláště v české kotlině vystupují někteří filozofové proti jeho zjednodušujícím a nepřiliš přesným závěrům, jmenovitě Petr Dvořák či Pavel Floss.

Dvořák kritizuje Dawkinse za velmi nepřesnou interpretaci Tomášovy třetí cesty boží, o níž tvrdí: "*...třetí důkaz (z nahodilosti a nutnosti) je zcela zkreslen...*"⁸⁶ a dále uvádí přesnou interpretaci. Pavel Floss vytýká autorovi Anselma i Tomáše. "*Dawkins charakterizuje Anselmův přístup jako slovíčkaření, které jej co do velikosti závěru, z něhož plyne, uráží...*"⁸⁷

Přitom odkazuje na Anselmovo přiznání v Proslogiu o mlčení ve věcech božích, zároveň na jeho snahu využívat lidský rozum. U Tomáše: "*Kdyby Dawkinsovi nešlo – někdy až příliš nepokrytě – o to, aby kritizované myslitele zesměšnil, musel by jako vědec ocenit, že Tomáš na počátku výkladu všech svých pěti cest vychází z určité a všemi zakoušené zkušenosti.*"⁸⁸

Zajímavým "důkazem" boží existence je např. Pascalova sázka, která vyplývá z toho, že člověk by si měl vsadit spíše na to, že bůh existuje, protože, pokud je tomu skutečně tak, pomůže nám to, a jestliže nikoliv, neztratíme nic. Tento "důkaz" jsem si vybral proto, že je s ním počítáno v dalším Dawkinsově výkladu, byť nepřímou. Souvisí s ním totiž otázka pokrytectví.

⁸⁶HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: *diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s.22

⁸⁷ Tamtéž, s.40

⁸⁸HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: *diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s.43

Sám Dawkins na to reaguje: *Proč ale tak ochotně přijímáme představu, že chceme-li Boha potěšit, musíme v něj věřit? Co je vlastně na věření tak zvláštního? Neodměnil by Bůh místo toho třeba laskavost, velkorysost nebo pokoru? Nebo upřímnost?*⁸⁹ Tato pasáž je důležitá pro výklad morálky v náboženském pojetí.

Proč by měl Bůh, pokud by existoval, uznávat člověka, jež v něj věří jen proto, aby si tím zajistil nebe? A zároveň proč by měl člověk nevěřící (tedy ateista) dosáhnout něčeho jiného, opaku (pekla), i když je třeba povahově dobrý? Zde se naprosto jasně ukazuje, že náboženství v sobě skrývá spíše cosi povrchního a pokryteckého, což je v rozporu s tvrzením, že předpokladem morálky je právě ono samé. Zajímavým důkazem z Dawkinskova pohledu je důkaz z Písma svatého, o jehož neautentičnosti se věřící nechtějí vůbec bavit. Co je však na Dawkinsově výzkumu podstatné, je skutečnost, že apoštolové, kteří měli autenticitu Ježíše (Syna Božího) podporovat, se v mnoha ohledech mýlí.

Svou teorii podporuje následujícím tvrzením: *"Nikdo neví, co vlastně tyto čtyři evangelisté byli zač, ale téměř jistě se s Ježíšem nikdy nesešli osobně".*⁹⁰ Což podle Dawkinse znamená, že Ježíš vůbec nemusel jako historická postava existovat, čímž by došlo k vyloučení důkazu o existenci Boží z přímého života jeho syna. Tuto domněnku potvrzuje historickým bádáním ze dvou zdrojů (Bart Ehrmann a G.A. Wells). Námitku proti nevěrohodnosti svědectví Apoštolů vznášá teolog Jan Roskovec: *"To "dlouho po Ježíšově smrti" je zhruba 40 – 60 let...kdy vymírají pamětníci, ale jejich svědectví je dosud živé."*⁹¹

7.2. Přírodní výběr

Dalším velmi podpůrným prostředkem pro postulování neexistence Boha je teorie přírodního výběru a evoluce, což je systém, který Boha ke stvoření vůbec nepotřebuje. Proti těmto teoriím existují teze kreacionistické o tzv. inteligentním designu, který nemůže být dílem náhody. Vůči tomu se Dawkins vymezuje nejen prostřednictvím přijetí přírodního výběru, nýbrž také použitím Occkhamovy břitvy.

⁸⁹DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.127

⁹⁰DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.119

⁹¹HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: *diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s.140

Toto stanovisko lze podpořit Dawkinsem: "*Je to proto, že přírodní výběr je kumulativní proces, který problém nepravděpodobnosti tříští na malé kousky. A každý z těchto malých kousků je sice mírně nepravděpodobný, ale nijak nedosažitelný.*"⁹² Svě stanovisko dále vysvětluje tak, že pokud bychom uvažovali o Bohu, jakožto stvořiteli, musel by být bůh složitý, neboť konstruktér musí být složitější než konstrukt.

Konstruktér sám by však musel být někým vytvořen, což vede k regresi. Tudíž se zdá evoluce jediným přijatelným řešením vzniku stvoření. Tuto domněnku potvrzuje i Tomáš Hříbek. "*Regres lze blokovat pomocí přírodního výběru...Dawkins chce říci, že tím pádem je hypotéza boží nadbytečná.*"⁹³

7.3. Antropie

Další teorií, která podporuje Boží neexistenci, je teorie antropie, čili teorie neuspořádanosti. Ta sama o sobě kreacionismus vyvrací s tím, že vesmír obsahuje takový počet planet, že je nemožné, aby aspoň na jedné z nich nebyly podmínky příznivé pro život. Chce tak vyvrátit představu lidí o jejich výjimečnosti ve vesmíru, a tedy jejich pocit vyvolenosti bohem.

Tím jsem nastínili základní teze o neexistenci Boha. I když zde máme několik důkazů o nesmyslnosti Boží existence, stále chybí zjistit, jak je to s morálkou a náboženstvím, což je podstatným tématem této práce.

7.4. Vznik náboženství

Předtím je nutno se popasovat s otázkou, proč vůbec náboženství vzniklo. Zde Dawkins zahrnuje svou teorii sobeckých genů, kterými je jedinec naprogramován k určitému chování, které se postupně stává altruistickým. O tom však bude řeč dále. Vedle toho existují tzv. Memy, tedy jakési kódy myšlení. Jejich postupným rozšiřováním se naučené vzorce přenášejí a jedním z produktů je náboženství.

Člověk je podle Dawkinse nejnádhněji ovlivňován v dětství. Svou teorii podkládá úvahou o ovlivňování dětí a jejich nucením k určitému druhu chování. To je možné proto, že se u nich vyskytuje tzv. dualismus (tedy pocit oddělenosti fyzického a psychického). To vytváří náchylnost k přijímání všeho, i toho, co je podle Dawkinse iracionální, tedy náboženství.

⁹²DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.143

⁹³HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: *diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s.109

Dalším důvodem k snadnému přijímání náboženských představ je dědičnost genetických kódů, které se stále opakovaly, a o nichž již byla řeč, memy. Velmi důležitý je z mého pohledu tento Dawkinsův postřeh: "*Podle všeho není pochyb o tom, že mnohé znaky náboženství se dobře hodí k tomu, aby pomáhaly jak v přežití jeho samého, tak v přežití sebe samých ve vřavě lidské kultury.*"⁹⁴

Tyto informace jsou však spíše okrajové, neboť jen vysvětlují, proč je člověk náchylný k náboženským představám, a ke vzniku náboženství jako takových.

7.5. Morálka

Nyní je nutné se vrátit zpět k otázce morálky. Podle Dawkinse je drtivá většina věřících přesvědčena, že morálka bez náboženství neexistuje. Jako fakt, že tomu tak je, předkládá dopisy od čtenářů. Ty zde není potřeba detailně zmiňovat, ovšem stojí za zmínku.

Lidé, kteří se za věřící považují, se totiž podle Dawkinse projevují až příznačnou nesnášenlivostí proti všem opačným představám než jaké sami mají: "*Ty svině satanistická... Chcípni a jdi do pekla... My se nevdáme. A když si budoucnost vyžádá násilí, nezapomeňte, že si za něj můžete sami. Já mám pušku nabitou.*"⁹⁵ To jsou jen některé z reakcí pravověrných křesťanů proti jejich odpůrcům. Někteří Dawkinsovy odpůrci však s jeho stanoviskem nesouhlasí a považují takovéto zjednodušení za mylné, např. teolog Dan Drápal.

Podle oněch reakcí (z dopisů) lze u Dawkinse tušit, že morálka a náboženství se nemusí nutně doplňovat, může být dokonce v rozporu. Důležité je ovšem zjistit, odkud se bere morálka, když ne z náboženství? Dawkins představuje tzv. sobecký gen. Ten je příčinou přežití určitého organismu, neboť se uplatňuje v přírodním výběru. Samo slovo "sobecký" je zavádějící, jelikož je v rozporu s náboženskou morálkou. Ovšem: "*Ale existují i okolnosti - nijak zvlášť vzácné, kdy si geny své vlastní přežití zajistí tak, že organismy donutí k tomu, aby se chovaly altruisticky.*"⁹⁶

Důvodem toho je vzájemná spolupráce mezi různými jedinci, která je pro člověka užitečná. Nehledě na možné potrestání ze strany jiných, pokud není toto pravidlo dodržováno. Tato pravidla platí ve více méně uzavřených společnostech.

94DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.217

95DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.239

96DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.242

Vzhledem k tomu, že se jedná o evolučního biologa, svá tvrzení dokládá na příkladech se zvířaty, nejen s lidmi. Jak je ale možné, že se chováme altruisticky i v prostředí, kde nebudeme mít přímou odpověď na naše chování? Jedná se o situace, kde je velké množství lidí – např. velkoměsta.

Dawkins na danou otázku odpovídá jednoduše. Vzorce chování, které se uplatňovaly dříve např. mezi pravěkými lidmi o vzájemné spolupráci, platí díky dědičnosti a přírodnímu výběru dodnes. Aby svou domněnku o nepotřebnosti Boha a náboženství doplnil, zabývá se několika případy (drezína, topící se dítě, transplantace orgánů). Není důležité je popisovat, neboť to pro práci není nutné. Hlavní jsou výsledky, které udávají, jak se lidé (věřící a ateisté) k těmto případům staví. Dawkins statisticky dodává (jedná se o výzkumy Hauserovy a Singerovy), že procentuálně je stejné množství lidí, kteří by se zachovali v dané situaci jedním způsobem než druhým.

Z toho soudí, že: "...k tomu, abychom byli dobří - nebo zlí -, žádného Boha nepotřebujeme".⁹⁷ Domněnku o nedůležitosti Boha a náboženství dále rozvíjí a předpokládá, že jestliže se člověk chová slušně jen proto, že věří v Boha, potom bez něj by žil zcela nemorálním životem, neboť pouze Bůh je mu korektivem jeho jednání. To se rovná pokrytectví. Rovněž se opírá o data získaná z článku Sama Harris (Letter to a Christian Nation), str. 257 (Boží blud), kde Harris tvrdí, že nejvíce zločinů se dopouštějí lidé právě zbožní.

Stejně tak Bibli nelze podle Dawkinse považovat za vzor pro morálku. To zcela jednoznačně ukazuje na Starém Zákoně, kde se Bůh ukazuje být krutým až amorálním netvorem. Nový Zákon na tom není z hlediska autora o mnoho lépe. Už jen tím, že je jako jeho symbol uctíván "mučící a popravčí nástroj"⁹⁸, to jest kříž. Samo chování Ježíše autorovi přijde sadomasochistické, což je v rozporu s morálkou. Rovněž přikázání typu Miluj bližního svého zpochybňuje tím, že se jedná o přikázání určené pouze k milování jiného Žida, ne člověka.

7.6. Morální Zeitgeist

K dovysvětlení celé spekulace mezi náboženstvím a morálkou přidává tzv. *Morální Zeitgeist*. To je v podstatě morálka doby.

97 DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.254

98 DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.279

Každá doba vyžadovala specifickou morálku podle kulturní a jiné vyspělosti tehdejších lidí, což měnilo i pohled na to, co je možno považovat za morální a co nikoliv.

"Fenomén vývoje Zeitgeistu bohatě stačí na zamítnutí tvrzení, že Boha potřebujeme k tomu, abychom byli dobří nebo abychom byli schopni určit, co je a co není dobré".⁹⁹

Závěrečná úvaha patří otázce, po níž volají někteří Dawkinsovi odpůrci: Vědu a náboženství nelze slučovat dohromady, jelikož jsou principiálně odlišné. *"Věda a náboženství jsou dvě různé věci a nemají nic společného."*¹⁰⁰

Proč tedy uvažovat o náboženství z pohledu vědy? Z toho lze říci na obranu Dawkinse pouze to, že náboženství se snaží upravovat si vědu k svému účelu (inteligentní design), tudíž proč by se např. evoluční biolog neměl vyjadřovat k otázkám náboženství? Z toho plyne celkem jasně snaha teologů držet náboženství mimo dosah vědy, aby např. nedošlo k vyvrácení některých dogmat.

8. Hitchens

Zajímavý pohled na náboženství přináší Christopher Hitchens, který svými názory doplňuje například Dawkinse a jeho Boží Blud. Ve svém spise Bůh není veliký se zabývá kritikou náboženství jako falešného a lživého systému. Jak sám uvádí, náboženství: *"Zcela zkresluje původ člověka a vesmíru,...spojuje maximální servilitu s maximálním solipsismem, je příčinou i důsledkem nebezpečné sexuální represe..."*¹⁰¹

Pod tíhou těchto názorů dochází k přesvědčení, že náboženství není potřeba k mravnosti. Rovněž je, zřejmě na základě studia Feuerbachových spisů přesvědčen, že náboženství je dílem člověka. Důvod, proč přetrvává, je společný mnoha filozofům, ať Helvetiovi, Feuerbachovi či jiným – protože dává naději na život po životě, odstraňuje pocit konečnosti. *"Nikdy nezanikne,..dokud nepřekonáme strach ze smrti, z temnoty..."*¹⁰²

To však neznamená, že je pouze vhodným pomocníkem jako u Feuerbacha, který má za to, že zbavíme-li náboženství nadpřirozeného obsahu, může být užitečné.

⁹⁹DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s.301

¹⁰⁰HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: *diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s.119

¹⁰¹HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: *o tom, jak náboženství všechno zničí*. Metafora, 2009, s.15

¹⁰²HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: *o tom, jak náboženství všechno zničí*. Metafora, 2009, s.25

Pro Hitchensa je vůbec příčinou všeho zla. Zde si v ničem nezadá s evolučním biologem Dawkinsem. Své názory opírá Hitchens o zkušenosti, které jako novinář získal cestami po světě a pozorováním náboženských či jiných konfliktů. Zajímavé je, že většina konfliktů má nejen původ v náboženství, nýbrž je jím dokonce živena.

Svá přesvědčení dokumentuje např. na událostech v Bosně v 90. letech 20. století. Zde bylo vyvražďování schvalováno a podněcováno kněžími a zástupci církve. Nejinak je tomu v muslimském světě. Zvláštním jevem je však náboženská situace v USA. Během útoku 11. 9. 2001 na Newyorské WTC bylo možno slyšet názory duchovních, kteří komentovali smrt tisíců lidí: *"Pat Robertson a Jerry Falwell prohlásili, že smrt jejich spoluobčanů byla božím trestem pro sekulární společnost, jež toleruje homosexualitu a interupci."*¹⁰³ Dalším, neméně fascinujícím faktem je prohlášení, které již nemá s útoky na WTC nic společného: *"Je naší povinností všemožně napomáhat válečnému úsilí. Bůh vede boj s lidmi, kteří..."*¹⁰⁴ Již na těchto "komentářích" je vidět, kolik problémů přináší náboženství a víra všeobecně.

Nietzsche správně soudil, že křesťanský Bůh je mrtev, protože z původního Kristova záměru "jak správně žít" zbyla jen všeobecná nesnášenlivost. Zároveň je možno z Hitchensova díla konstatovat, že náboženství se zcela vymyká vědě, přímo ji popírá, neboť by se neudrželo jejím respektováním. Řeč je o zákazech očkování, potratů a jiné. Náboženství využívá nevědomosti lidí (Zde již kritika vychází z názorů osvícenců 18. století) k sebepropagaci a postupnému podrobování si lidí. Dle autora je problém skryt především v nárocích náboženství na výchovu dětí a jejich ovlivňování, dále v odsuzování člověka jako zavrženíhodného tvora pro prvotní hřích, svádění člověka do úvah o své nečistotě a zkaženosti a dále pak v eschatologii.

Už jen proto nemůže být náboženství zdrojem mravnosti, neboť: *"...jedním z nejintenzivnějších potěšení, která na nás v posmrtném životě čekají, bude nekonečné přemítání o mukách, jimž jsou podrobováni ti zatracení."*¹⁰⁵

103HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.48

104HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.51

105HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.81

8.1. Jak je to s Bohem

Pakliže zůstává nedotčena zatím otázka existence samotného Boha, můžeme vycházet z předpokladu tzv. Occhamovy břitvy.

Tím dojdeme k přesvědčení, že Boha není zapotřebí pro naše účely. Pro Occhamovu břitvu využívá Laplacovy fyzikální teorie. Existence světa je možná i bez Boha, a tím i bez náboženství. Podpořit tuto domněnku lze i tím, že v náboženství je nejdůležitější víra. Bez ní si Boha nemůžeme představit, protože není fyzikálně ani senzualně zjititelný. Věřící a zvláště kněží však nabádají věřící, aby si Boha dosadili jako příčinu všeho z důvodu organizovanosti a dokonalosti přírody, což nemůže být náhoda.

Hitchens stejně jako Dawkins užívá pro vysvětlení slova přírodní výběr a proces adaptace. Za příklad si bere krásu a složitost lidského oka. Ale ihned dochází k názoru, že ve srovnání s jinými živočichy je lidské oko nedokonalé. *"Proč by inteligentní tvůrce usilující o optimální vidění oko převrátil a otočil?"*¹⁰⁶ Zároveň, pokud by bylo vše stvořené Bohem, pak by nemuselo docházet k nesčetným stupňům zdokonalování a přizpůsobování, nýbrž došlo by k záměru ihned.

Existenci Boží nelze vysvětlit ani z Bible. Naopak je dle Hitchense i zde vidět "ruka" člověka. Opírá se o postavu Mojžíše, což byl člověk, a o desatero přikázání jakožto výtvar člověka. Svě domněnky vysvětluje souvstažnostmi mezi pánovitostí výroků a postavou Mojžíše jako člověka (vládce). Navíc neexistuje důkaz, že Mojžíš byl jeho (desatera) skutečným tvůrcem. Zdá se, že: *"Zjevení na Sinaji a celá zbývající část Pentateuchu jsou pouze špatně sestaveným výplodem fantazie, zasazeným do konkrétního místa dlouho poté, co k takovým událostem skutečně došlo."*¹⁰⁷

Otázkou však zůstává, zda se jedná pouze o názor autora, který je přesvědčeným antiteologem a popíračem náboženství, nebo o skutečný fakt. Svě názory totiž nedokumentuje příslušným odkazem k vědeckému poznání, nýbrž se opírá o názor Thomase Paina, s tím, že jeho názor nebyl dosud vyvrácen. Pakliže odkážeme k vědě jakožto nauce, která musí splňovat jistá kritéria, včetně verifikace a falzifikace, není možné, aby byla takováto argumentace shledána plně adekvátní.

106HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.110

107HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.137

Na Nový zákon se také z hlediska věrohodnosti podle Hitchensa jako na relevantní důkaz Boží existence také nelze spolehnout, neboť i zde vznikly příběhy o Ježíši Kristu po jeho smrti (evangelium Janovo).

Rovněž jsou zde nesrovnalosti o Ježíšově rodině, kde se například z Matoušova evangelia dozvídáme, že Ježíš nebyl "jedináček", nýbrž měl několik sourozenců. Kromě toho Hitchens vychází z předpokladu, že Ježíš byl také člověk stejně jako Mojžíš, tudíž je evidentní, že náboženství je dílem člověka. Pokud se zaměříme na problematiku zázraků, Hitchens dochází k přesvědčení, že: *"Velcí sekulární kouzelníci...demonstrovali, že levitaci, chůzi po ohni, rozestoupení vody...lze předvést i v laboratorních podmínkách..."*¹⁰⁸

Stejně tak i katastrofy lze vysvětlit působením fyzikálních zákonů, nikoliv hněvem Božím. Své názory vysvětluje autor zcela otevřeně, s množstvím důkazů a věrohodně, a tím přivádí myšlenku náboženství do úpadu, ne-li do zániku.

K potvrzení lidského původu náboženství podává vysvětlení v podobě Kargo kultu Johna Fruma, podvodů Marjoea Gortnera, který se jako dítě vyznačoval některými zázraky. Ty však později odmítl jako kouzla a triky, k nimž byl přinucen ziskuchtivými rodiči. Zajímavě také poukazuje na mormonismus, rozšířený v USA, jako na pouhé chytračení a podvody ze strany zakladatele Josepha Smithe, který byl již jednou shledán viným za podvody v oblasti nadpřirozena.

8.2. Morálka

Nyní je třeba si položit otázku, která nebyla zatím nijak systematicky vysvětlována. Jedná se o morálku ve světle náboženství. *"..Velké morální zásady ještě nejsou postačující podmínkou pro mravné chování."*¹⁰⁹ Problémem náboženství je fanatismus a snaha ovládat druhé. To nijak s morálkou nesouvisí. Zároveň všechna náboženství vystupují velmi ostře vůči těm, kdo mají odlišné smýšlení. *"Náboženství se nešířilo díky své obětavosti a zářnému příkladu, nýbrž jako pomocný nástroj ještě temnějších metod, jakými byly svaté války a snaha ovládnout cizí území."*¹¹⁰

108HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.184

109HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.227

110HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s.247

Ústřední tedy není pro náboženství úsilí o následování příkladu mravnosti, nýbrž pouze využívání těchto příkladů jako masek, za níž bují zlé. Dokonce se zdá být náboženství antihumánní. Což je správné, neboť postuluje Boha jako nadpřirozenou bytost dávající nadpřirozené vzorce chování. Náboženství pak využívá nevědomosti, aby mohlo upravovat ony nadpřirozené vzorce podle sebe, neboť neexistuje záruka jejich poznatelnosti, a tudíž pochopení pravých jeho záměrů. Samo náboženství je dle Hitchensa nemravné, už jen proto, že ponižuje lidskou přirozenost.

K tomu využívá mnohého, např. vytváření falešných obrazů světa, oběti, učení o trestech a mukách apod. Za zlé považuje především potlačování sexuality, která je zcela přirozenou součástí člověka a zastrasování dětí. Nemravnost náboženství lze spatřovat i v jejich poplatnosti německému nacismu, kdy církve schvalovala vraždění lidí v masovém měřítku.

Závěrem dokládá, že náboženství k mravnému životu nejen nepotřebujeme, ba mravnost ho předchází. Musí totiž být již přítomna ve společnosti, protože jinak by se nemohla ani udržet. Dále tvrdí: *"Znovu se potvrzuje, že monoteistické náboženství je plagiát plagiátu povídaček o povídačkách, o klamných představách klamných představ, táhnoucích se zpět, až na samý počátek událostí, které se nikdy neudály."*¹¹¹

9. Fromm

V předchozích statích bylo celkem jasně podáno, jak se to má s náboženstvím a morálkou. Vzhledem k tomu, že jsou dnešní sociobiologové (např. Dawkins) kritizováni za jejich jednoznačný odpor vůči náboženství, které nemůže být osvětlováno vědou, protože se navzájem rozcházejí, je nutné vypořádat se s otázkou zla a amorálnosti jinak, než přímou kritikou náboženství. Řeč je o zkoumání Ericha Fromma a jeho knize *Lidské srdce*. V ní totiž dochází jakoby oklikou k tomu, co již bylo o náboženství potvrzeno např. u Dawkinse či jiných (materialisté, Feuerbach, Nietzsche), avšak méně zaujatě.

Vzhledem k tomu, že je nutno se vyrovnat i s tvrzením, která vyznívají vůči Dawkinsovi velmi kriticky v tom smyslu, že označují jeho argumenty za nesprávné, jelikož jsou namířeny jen proti fanatismu (a ten je ojedinělý), je nutno zařadit do polemiky také knihu *Nankingský masakr* k osvětlení problému.

¹¹¹ HITCHENS, Christopher. *Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí*. Metafora, 2009, s.352

Důležitým přínosem Ericha Fromma je vysvětlení kořenů dobra a zla u člověka.

9.1. Kořeny dobra a zla (biofilní a nekrofilní orientace, narcismus)

Podle Fromma může být člověk dobrý nebo zlý na základě výchovy či životních zkušeností. Tam, kde se dostává do popředí obdiv k živému, životu samému, mluvíme o biofilní orientaci, což je základ dobra. Naopak obdiv ke všemu mechanickému, neživému, smrtelnému a zanikajícímu, má vyústění v tzv. nekrofilní orientaci. Tím se stává předmětem kritiky rovněž mechanizace dnešního světa (tím je také vyjádřena kritika zarytého materialismu, jak jej lze vidět např. v komunismu). *"Lidé žijící v takovémto systému se stávají lhostejnými k životu, a dokonce je přitahuje smrt."*¹¹²

Zatím jsme probrali dvě základní tendence lidské bytosti, které jsou formovány výchovou. Dalším důležitým faktorem v procesu formování člověka je narcismus. Ten je Frommem vysvětlován jako zcela normální součást osobnosti a postupem času se minimalizuje. *"Normální", "dospělá" osoba je taková osoba, jejíž narcismus se zredukoval na sociálně přijatelné minimum, aniž přitom úplně vymizel."*¹¹³

U některých jedinců se však vlivem výchovy a prostředí, v němž žije, naopak narcismus dostává do vrcholné fáze, čímž nastartuje destruktivní chování. Příklady nekrofilní orientace a destruktivního narcismu lze podle Fromma vidět například u Hitlera. Vyhrocením narcismu osobního je narcismus kolektivní. A zde se oklikou vracíme ke kritice náboženství. Náboženství je totiž možno vysvětlit jako směr, který je uplatněním kolektivního narcismu.

Tím se myslí především fakt, že zcela nekompromisně potírá či likviduje své odpůrce, jako to lze vidět na příkladech, které uvádějí různí autoři (Dawkins, Hitchens, materialisté 18. století). Z toho pak plyne uplatňování násilí vůči domnělým nepřátelům. Pak již není daleko k fanatismu.

¹¹²FROMM, Erich. Lidské srdce. Simon and Simon, 1996, s.63

¹¹³FROMM, Erich. Lidské srdce. Simon and Simon, 1996, s.70

9.2. Zlo a náboženství

Pakliže někteří čeští, anti-dawkinsovští teologové (D. Drápal, J. Roskovec) zastávají názor, že náboženský fanatismus je ojedinělý a nemůže být proto považován za významný předpoklad pro kritiku náboženství, je namístě poukázat na některé poznatky z knihy Nankingský masakr.

Na ní je možno zcela přesně demonstrovat, kam může dogmatická náboženská výchova zajít. V roce 1937 napadla japonská vojska čínské město Nanking, nacházející se na Dlouhé řece. Když bylo město dobyt, došlo k drancování, vypalování, mučení, znásilňování žen, znetvořování nepřátel, pořádání velkolepých soutěží, při nichž byli zabíjeni civilisté apod. Zcela zbytečně zemřelo podle odhadů na 300 000 lidí.

Nešlo tedy pouze o dobytí Nankingu, nýbrž o snahu systematicky zlikvidovat Číňany. Podobnosti mezi Nankingem a svatými válkami ve středověku či pogromy jsou celkem zřejmé. Podrobnosti je nutno vynechat, neboť nejsou předmětem práce.

Důležitý je ale fakt, že vojáci, kteří po válce vypovídali u soudů, si své viny nebyli nijak vědomi. Byli vychováni v úzké nábožensko – nacionalistické doktríně, že císař je syn nebes (odtud Feuerbachova námitka oddělování člověka od boha), kterého je nutno na slovo poslouchat, Japonsko je vyvoleným božím státem a že je třeba hubit každého, kdo je podle této doktríny méněcenný (Číňané). Přesto však Japonci dle svých slov jednali na této základně: *"Boj mezi Čínou a Japonskem měl charakter zápolení mezi bratry v rámci "asijské rodiny"...Neděláme to z nenávisti k nim, naopak to děláme proto, že je až příliš milujeme."*¹¹⁴

Na tomto konkrétním příkladu lze najít jisté podobnosti s Feuerbachovou distinkcí mezi vírou a láskou, jako je tomu v případě náboženství. *"...tvá víra neznamená nic, neudělá-li z tebe dobrého člověka."*¹¹⁵ Náboženství totiž může za víru zakrývat nenávist. Může se sice ohánět krásnými frázemi (viz nahoře), ale prakticky činí něco jiného.

¹¹⁴CHANG, Iris. Nankingský masakr: *nejkrvavější prolog druhé světové války*. Naše vojsko, 2010, s.241

¹¹⁵FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s.315

Vraťme se k Frommovi. Důležitým aspektem biofilního života je svoboda, která je opakem dogmatismu, a o níž se již zmiňovali materialisté 18. století ve své kritice vůči náboženství. Tam, kde je svoboda, je možná výchova k milování života, to je pak předpoklad morálního chování. Náboženství něco takového ovšem neposkytuje, protože je zaujaté, dogmatické, a tudíž nenávistné (nejen křesťanství či jiné známé západní náboženství, ale rovněž nábož. východní).

Při výkladu bylo možno se obejít bez boha. Ten se stává pro náboženství pouze stěnou, za níž může bujet zlo. Dále z Frommova výkladu plyne, že náboženství je umělý konstrukt vytvořený na základě kolektivního narcismu, nikoliv původní, tedy morálku předcházející. Morálka již musí existovat dříve. V tom je zajedno např. s Bergsonem.

Zastánci opačného stanoviska:

1. Buber

Změnu v prostém podléhání názoru, že náboženství nemůže být kořenem morálky, neboť je vlastně jejím vyloučením, můžeme nalézt v díle Martina Bubera. Vzhledem k tomu, že se Buber zabývá židovským náboženstvím, nikoliv křesťanstvím či jinými naukami, lze v jeho díle spatřit prvek, který slučuje náboženství a morálku, ba toto spojení podporuje. Své domněnky potvrzuje takto: " *Tím, že se člověk znovu a znovu schovává "před tváří Boží", zaplétá se stále hlouběji do zvrácenosti.*"¹¹⁶ To už lze chápat tak, že v momentě, kdy nebude Boha, morálka bude jednoznačně upadat.

Jak již je patrné např. Ze spisů Holbachových, Boha k morálce nepotřebujeme, neboť uvědoměním si oné věty nečiň nikomu, co nechceš, aby druzí činili tobě, již samo dostačuje pro odmítnutí ideje Boha. Zároveň kritizuje odtažitost, jakou musí vztah Bůh a člověk nutně trpět. U Bubera je tomu ovšem jinak. Nesnaží se po vzoru křesťanů uvést člověka do vztahu s nějakým vybájeným Bohem, nesnaží se z něj udělat pokorného beránka, který jde stejnou "cestou" jako ostatní, nýbrž právě vyzdvihuje odlišnost lidí jako výhodu. Neboť právě odlišností se dovršuje božskost.

Nenabádá lidi, aby se spojili s Bohem v jakémisi neurčitém stavu, nýbrž, aby se spojili mezi sebou, neboť: "*...skrze posvěcení našeho vzájemného spojení máme se dotknout toho, co se v nich (jiných lidech) projevuje jako krása, jako blaho, jako rozkoš.*"¹¹⁷ Tím do jisté míry v sobě spojuje učení materialistů o nutnosti vzájemnosti mezi lidmi.

¹¹⁶BUBER, Martin. Cesta člověka podle chasidského učení. Votobia, 1994, s.12

¹¹⁷BUBER, Martin. Cesta člověka podle chasidského učení. Votobia, 1994, s.26

1.1. Člověk a bůh

K projevu božství nemůže dojít pouze v člověku jako jednotky na jiných nezávislé, nýbrž ze spojení mezi nimi, což již rozpracoval obsírněji ve své publikaci *Já a Ty*. Nemluví v neprospěch náboženství a neříká, že je ono zodpovědné za nešvary mezi lidmi, nýbrž obrací se k člověku a tvrdí, že vzájemné konflikty mezi lidmi vznikají na úrovni jeho vlastní duše. Tím obrací pozornost k vnitřnímu, tedy skrytému. Zde lze také nalézt kořeny nemorálního.

Protože: *"Až člověk najde mír v sobě samém, může ho začít hledat ve světě."*¹¹⁸ Tento poznatek však vede k domněnce, že individualita je v procesu mravnosti nejdůležitější, že člověk může najít kořen morálky ve své duši. *„Podstatné je jediné začít u sebe...“*¹¹⁹ Duše by však vzhledem k tomuto poznatku musela tělu předcházet, aby v sobě měla ono poznání pravé morálky. Vzhledem k prvotnosti duše je nasnadě postulování boží existence a boha jako garanta morálky. Tudíž z předchozího plyne, že náboženství je kořenem morálky, což je v rozporu s učením materialistů či evolučních biologů.

Buber dále poukazuje na skutečnost, že u sebe má člověk začít, ovšem nemá zde skončit, tedy nemá se zabývat pouze sebou. Má začít myslet na svět, ovšem s tím, že nechá Boha vstoupit do tohoto procesu. A dále tvrdí, že v tomto ohledu překonává oficiální náboženské postoje o tom, že pravý život začíná někde mimo tento svět.

Zároveň však Bůh plní pro člověka důležitou úlohu, neboť právě skrze člověka a jeho vztah ke světu se může plně projevit. Tím také je důležitým článkem morálky a dobra. Zároveň je pro morálku důležité, aby se člověk nezaobíral svými špatnými činy: *„Takový člověk se zajisté nemůže změnit, protože jeho duch zůstane hrubý a jeho srdce zkažené...“*¹²⁰

I když jde Buber jinou cestou než např. křesťanství, které počítá s nevyzpytatelným Bohem a jeho pseudomorálkou, běžnému člověku nepochopitelnou, přesto však bere Boha jako základní kámen v procesu morálky, kterého lze nalézt duševním usebráním. Tím také tvrdí, že bez Boha by morálky nebylo. Boha lze nalézt u sebe, musí ho však člověk tzv. pustit dovnitř.

118BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Votobia, 1994, s.49

119BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Votobia, 1994, s.48

120BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Votobia, 1994, s.58

2. Minařík

Vzhledem k tomu, že kritika náboženství musí mít v sobě vyrovnávající činitel, je namístě pojednat o náboženství z druhé strany, tedy méně kritické a náboženství nezavrhuující. Jen tak si lze vytvořit objektivnější náhled. Jedním z děl náboženství podporujících, je Cesta člověka podle chasidského učení filosofa Martina Bubera, o němž již byla řeč.

Druhé dílo je Přímá stezka Květoslava Minaříka, přesněji jeho kapitola "Náboženství a život". Květoslav Minařík přináší zcela odlišný názor na náboženství, než s jakým jsme se dosud setkali, ať již v dílech materialistů či sociobiologů (Dawkins).

2.1. Cíl náboženství

"Cílem všech náboženských směrů je realizace duchovního stavu, nazývaného Bohem."¹²¹ Minařík obrací dosavadní názor vzhůru nohama, protože tvrdí, že bůh není pouze velmi pravděpodobně vymyšlený činitel (Dawkins) či snad zbožštělá podstata člověka (Feuerbach), nýbrž jakýsi objektivně-subjektivní stav, kterého můžeme cestou náboženství dosáhnout. Podobně jako existuje stav lidství, je i stav božství či stav nadbožského.

Květoslav Minařík vychází ze severního Buddhismu (Máhájány), své poznatky však aplikuje na západní náboženské směry. Pakliže bylo možné se v předchozích statích věnovat kritice náboženství a následně provést jeho vyloučení z podílu na mravy, Květoslav Minařík přichází se zcela odlišnou myšlenkou: *"...mravní příkazy (náboženství) přispívají k tomu, aby se odstranilo sobectví, které je podmíněno strachem ze smrti."¹²² To znamená, že vytváří antagonistický názor na úlohu náboženství a mravnosti.*

Tvrdí, že v náboženských systémech, a tedy i v našem křesťanství lze nalézt poučky, jejichž dodržováním se člověk uschopní k odstranění sobectví, které Minařík považuje za kořen všeho zla. Svou domněnku následně obohacuje o další: *"Hluboká a škodlivá hospodářská nerovnováha vznikla na světě proto, že se zanedbává morální výchova, že se dostatečně neodůvodňuje nutnost mít ohled na své bližní..."¹²³*

121 MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: *mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.17

122 MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: *mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.17

123 MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: *mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.18

V tomto bodě se ukazuje podobnost Minaříkova uvažování kupř. s Holbachem či Helvetiem, kteří jako hlavní problém viděli nedostatek ohledu člověka na jiné. Cílem bylo blaho všech. Za hlavního viníka bylo u těchto myslitelů považováno především náboženství a církve. Zde se ovšem s Minaříkem rozcházejí, neboť ten tvrdí, že příčinou zla je sobectví u každého člověka. Pakliže ovšem přijmeme Minaříkovu hypotézu, že náboženství (morální poučky) člověka zprošťuje sobectví, je namístě si položit otázku, odkud se bere.

2.2. Kde se bere zlo

Pokud je totiž náboženství pravdivé, musí zajisté existovat i Bůh. Jak může bůh dopustit zlo a mravní zkázu? Na tuto otázku Minařík odpovídá nepřímo užitím představy tzv. antropomorfního boha, boha církve, s nímž se často při úvahách o vlastnostech boha operuje. Pokud počítáme s takovýmto Bohem: " *"bez jehož vůle ani vlas z hlavy nespadne", nebudeme moci vysvětlit, proč existuje zlo, proč mnozí neuznávají boží existenci a proč existuje možnost, aby člověk hřešil.*"¹²⁴ *"Může se dobro, v němž není obsažen zárodek zla, zvrátit nakonec ve zlo?"*¹²⁵

Odkud se tedy zlo bere? Minařík odpovídá takto: *"Antropomorfní Bůh je ohraničený, individualistický. Stvořil-li takovýto Bůh všechno projevené, potom si můžeme snadno domyslet, že snaha po individualismu, kterou tento Bůh přenesl na své stvoření a která je hlavní příčinou zlého, mohla velmi snadno vyvstat i u jeho stvoření."*¹²⁶

Z toho ovšem plyne, že takovýto bůh je dle Minaříka bohem vymyšleným. Jak potom může ještě náboženství vůbec přežít, pokud nemá základnu v bohu? Podle autora má náboženství v našem smyslu především význam výchovný, neboť uschopňuje člověka skrze dodržování mravních přikázání, aby viděl vše: *"...ze stanoviska neohraničené skutečnosti."*¹²⁷

124MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.19

125MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.19

126MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.19

127MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.19

2.3. Otázky

Jestliže má ovšem náboženství takovou možnost, otázka zní: Proč se jeho představitelé nedostali k onomu poznání? Proč můžeme vidět v církvích lidi zaujaté a likvidující své odpůrce či zaryté dogmatiky, kteří "káží vodu a pijí víno?"

K tomu Minařík dodává: *"Při studiu psychologického významu náboženských nauk si ovšem nesmíme všimnout, např. toho, že sami představitelé...nedbají božích přikázání a jsou pokrytečtí. Jejich jednání je totiž založeno na nevědomosti...je to pouhé kupčení, které neovlivňuje pravou ideu pravého náboženství."*¹²⁸

*"Pravá idea náboženství odstraňuje v první řadě předpoklady pro třídy rozdíly a boj, neboť odvádí mysl věřících lidí k jemnému a neohraničenému jsoucnu."*¹²⁹

To znamená, že člověk, který chce být morálním, musí žít život podle nauk církve s tím, že si nesmí všimnout nešvarů jejích členů. Dodržováním těchto přikázání se odstraní sobectví, které je příčinou zlého, a tím se vytvoří lepší poměry na světě, neboť bude odstraněna ona dravost a boj, který nikoho nešetří.

Otázkou však zůstává, zda je to uskutečnitelné. K tomu se však již Minařík nevyjadřuje. Další otázkou je Kdo je bůh, když ne ten, o němž víme na základě zjevení a církevních dogmat? Existuje vůbec? Pokud nikoliv, co zaručí, že náboženské mravní příkazy jsou správné a jejich dodržováním něčeho dosáhneme? Nedostane se člověk, který uzná, že církevní bůh neexistuje k otázce, zda je náboženství vůbec udržitelné? Nevede to k Ockhamově břitvě?

Na tyto otázky se zřejmě nedá odpovědět, neboť bychom museli argumentovat kruhem. Každopádně je možné říci, že Květoslav Minařík vytvořil jakousi, byť malou vsuvku do jednoznačné a nekompromisní kritiky náboženství a jeho vlivu na mravy, což bylo účelem.

128MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.17

129MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Canopus, 2005, s.19

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo provést kritiku náboženství na podkladě filozofických děl a ukázat, jaký je vztah mezi náboženstvím a morálkou, zda je či není podmínkou pro morální život. Na základě rozboru děl materialistů a dalších filozofů včetně sociobiologů jsme došli k těmto skutečnostem.

U osvícenských materialistů, Holbacha a Helvetia došlo k jasnému odmítnutí náboženství jako problému, který vlastně morálku nejen nepodporuje, ale přímo jí odporuje, což bylo v souladu s dobovými poměry namístě. Církev podle jejich mínění podkopávala svobodný rozum a vychovávala k zaslepenosti a fanatismu. Materialisté celkem pochopitelně chtěli zcela zničit představu o existenci boží, neboť to bylo nutné vzhledem k měnícím se společenským poměrům a rovněž díky tomu, že náboženství již bylo v té době neúnosným pozůstatkem středověku.

U dalších filozofů, jako byli např. Feuerbach či Bergson se náboženství ukázalo jako lidský konstrukt, který převzal postupnými procesy imaginace, přání, egocentrismu a abstrakce rys, který je člověku vzdálen v podobě transcendentního boha. Právě pro jeho nepoznatelnost a vzdálenost od člověka dochází ke zlu, tudíž takovéto náboženství nemůže být garantem morálky. Zároveň morálka náboženství předchází, neboť je dílem přírody a podle Bergsona je rovněž dílem společenského systému a jeho vývoje.

Nietzsche a Kropotkin se s tématem náboženství vypořádali velmi svérázně jako s produktem omezujícím plnost lidství, snižujícím status člověka, a tím podkopávajícím morálku, protože nakládá s člověkem jako se stádním, indolentním tvorem, nerovným s druhými. Náboženství, hlavně křesťanské, bylo představeno jako systém tzv. resentimentu mající za cíl pomstu, což je v rozporu s morálkou.

Svérázný pohled doplněný vědecko – publicistickým názorem byl v práci vidět u Dawkinse a Hitchense, kteří došli k podobnému zamítavému stanovisku vůči náboženství. Vědecká metoda spočívala v použití moderních postupů dokazování boží neexistence (kritika inteligentního designu, použití teorie přírodního výběru, antropie, teorie drezíny, sociálních výzkumů). Zatímco Dawkins se vyrovnal s bohem jako entitou velmi pravděpodobně neexistující, a tedy nemající žádný vztah k morálce, Hitchens zavrhl náboženství jako evidentní podvod s poukazem na moderní výzkumy i kritiku bible.

Vzhledem k tomu, že především Dawkins byl kritizován za nevědeckost a zaujatost, bylo třeba do výkladu zapojit Ericha Fromma, na jehož příkladě se ukázalo, kde se nachází náboženství a kde jsou kořeny zla. Náboženství je produkt tzv. kolektivního narcismu, jenž vyrůstá z narcismu osobního. Také v sobě skrývá zhoubu nekrofilie tím, že se obrací za tento život, nikoliv k němu. Z toho pak vzchází zlo. K dalšímu objasnění bylo nutné využít poznatky z díla Nankingský masakr, na jehož základě se ukázala zhouba náboženství a jeho fanatismus, který není ojedinělý.

Protože by kritika náboženství byla příliš jednostranná, kdybychom použili pouze negativních koncepcí, bylo nutno do práce začlenit názory Martina Bubera a Květoslava Minaříka. Zde se náboženství ukázalo ve zcela jiném světle. Nejen, že nemůžeme náboženství zavrhnout, ono je velmi důležité, protože obsahuje poučky, jejichž dodržováním se člověk může uschopnit k nalezení boha. Ten zůstává skryt, neboť mu v plném projevu v každém člověku brání jeho sobectví. Odstraněním sobectví dojde k negaci zlého, což lze učinit v rámci kontemplace s bohem.

I přesto však lze tvrdit, že kritika náboženství je v této práci ucelená, neboť přináší možnost boha a náboženství představit jako neudržitelné koncepty, především v otázce mravnosti, ale také z hlediska vědeckého pokroku, který již s Bohem nemusí počítat. Přesto je však nutno počítat s tím, že i v náboženských systémech lze najít něco prospěšného (dává naději na nekonečnost lidské existence a vnucuje člověku názor, že jeho osamělost není skutečná).

Seznam použité literatury:

BERGSON, Henri: Dva zdroje morálky a náboženství. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Vyšehrad, 2007. 267 s. Reflexe. ISBN 978-80-7021-792-4

BUBER, Martin: Cesta člověka podle chasidského učení. Olomouc: Votobia, 1994. 91 s. ISBN 80-85885-08-5

DAWKINS, Richard: Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 477 s. Galileo; sv. 25. ISBN 978-80-200-1698-0.

FEUERBACH, Ludwig: Podstata křesťanství. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954. 470 s.

FROMM, Erich: Lidské srdce. Prague: Simon and Simon, 1996. 177 s. Český klub. ISBN 80-85637-29-4

HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed: Dawkins pod mikroskopem: *diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. 183 s. Quaestiones quodlibetales; no. 11. ISBN 978-80-7325-212-0

HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. 1. vyd. Praha: SNPL, 1953. 180 s.

HITCHENS, Christopher: Bůh není veliký: *o tom, jak náboženství všechno zničí*. Vyd. 1. Praha: Metafora, 2009. 379 s. ISBN 978-80-7359-155-7

HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von: Společenský systém: *neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960. 388 s.

HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von: Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. 1.vyd. Praha: SNPL, 1959. 176 s

CHANG, Iris: Nankingský masakr: *nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 2010. 251 s. Fakta a svědectví. ISBN 978-80-206-1068-3

KROPOTKIN, Petr Aleksejevič: Anarchistická etika. Olomouc: Votobia, 2000. 127 s. ISBN 80-7198-050-1

MINAŘÍK, Květoslav: Přímá Stezka: *mystická praxe k poznání skutečnosti*. Vyd. 4., V Canopusu 3. Praha: Canopus, 2005. 371 s. Přímá stezka; sv. 17. ISBN 80-85202-33-6

NIETZSCHE, Friedrich: Antikrist: *přehodnocení všech hodnot (fragment): předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. 126 s. ISBN 80-7198-481-7

SVITÁK, Ivan: Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963

Internetový zdroj:

<https://cs.wikipedia.org/>